

CIG

Council
for Inclusive
Governance

SERBS IN KOSOVO
Policy Recommendations

Contents

---

1 SERBS IN KOSOVO
Policy Recommendations

15 SRBI NA KOSOVU
Političke Preporuke

29 SERBËT NË KOSOVË
Rekomandime Politike

45 PARTICIPANTS, UČESNICI, PJESËMARRËSIT

CIG

**SERBS IN KOSOVO
POLICY RECOMMENDATIONS**

Council for Inclusive Governance

New York, 2013

SERBS IN KOSOVO

Policy Recommendations

PREFACE AND ACKNOWLEDGEMENTS

The debate about the situation and the future of the Serbs in Kosovo has been largely a monopoly of the Serbian and Kosovo government officials. This is also the case with the ongoing dialogue between the governments of Kosovo and Serbia sponsored by the European Union. Although the dialogue is also about the Kosovo Serbs, their institutions, their security and, ultimately, their future, they are rarely involved in the process or even consulted. This dialogue and the quality of its agreements, however, would only benefit from the direct involvement of the Kosovo Serbs. It is the Kosovo Serbs, together with the other Kosovo citizens, who will be directly affected by the decisions reached by Belgrade and Pristina.

In an effort to provide the Serbs in Kosovo with an opportunity to weigh in on the existential issues for them and being truthful to its own mission of promoting inclusive and responsible governance, the Council for Inclusive Governance (CIG) launched a policy initiative devoted to the future of Kosovo Serbs. Participants in the initiative included elected representatives of the Kosovo Serbs, officials of political parties of the Serbs in Kosovo and their leading civil society representatives. A separate discussion has been organized for Kosovo Serb women. Officials of the Kosovo and Serbian governments, members of the parliaments of Kosovo and Serbia, and officials of Serbian and Kosovo Albanian political parties, policy experts from Pristina and Belgrade, and international diplomats participated in a number of activities as well. They all took part in the initiative in their personal capacities.

This program has been generously supported by the Swiss Federal Department of Foreign Affairs (FDFA).

One result of this initiative is a set of policy recommendations issued by the representatives of the Serbs in Kosovo. The first text, *Policy Recommendations on Serb Accommodation in Kosovo*, was issued in May 2011 and is available on CIG's website at www.cigonline.net. Following significant political changes in Serbia and Kosovo in 2012, the participants decided to issue another set of recommendations. They are presented under this cover.

We want to make it clear to the reader that these recommendations are not those of CIG or FDFA and do not necessarily represent the opinions of these organizations. They are produced directly by the representatives of Kosovo Serbs during a couple of dozen discussions organized and facilitated by CIG. CIG tried in an honest way to help formulate these recommendations but the substance belongs solely to the participants in the initiative.

Our goal was not to lobby for a particular solution but to create a neutral platform for the Serbs in Kosovo, coming from different, often opposing, political camps, to discuss their own challenges and to come up with ideas on resolving them. With this program we wanted to help improve policies directed at Kosovo Serbs and advance their internal communication and the quality of their contacts with the governments in Pristina and Belgrade. Ultimately, this initiative is not just about the Serbs, it is about building a sustainable multiethnic Kosovo.

In this document, Serbs from Kosovo offer their policy advice and suggestions to government officials in Pristina and in Belgrade and to the international officials dealing with Kosovo. Some of the recommendations are aimed at the Kosovo Serbs' own political leaders.

This text and the individual recommendations made are not based on consensus but on wide ranging agreement among the participants. On a number of occasions it was impossible to reach broad agreement. In such cases we opted for outlining two of the most frequently mentioned opinions. Most often such cases concerned the issue of north Kosovo. This diversion of opinions confirms the difficult nature of the problem of the north and that its resolution will be long and arduous. The discussions also brought to the fore important concerns about the Serbs south of the Ibar River. The participants from that part of Kosovo made it clear that the issue of the north cannot be viewed in isolation and should be considered as a part of the overall issue of accommodating all Serbs who live in Kosovo, north or south.

We strongly believe that the most sustainable solutions to even the most difficult problems come from deliberations by those directly affected by the problem. We hope that the ideas of the Serbs in Kosovo outlined in this document will help those responsible for their situation to reach better solutions and to improve the conditions in which Serbs in Kosovo currently live—ultimately benefiting all those living in Kosovo and contributing to building a multi-ethnic and democratic Kosovo. Some of the opinions expressed by the participants in this document might not be acceptable to some politicians in Pristina or in Belgrade or perhaps even to those from the international community. We believe that avoiding an issue, however, does not help to resolve it. This is why one has to hear what the others believe to be the best solution. This is how a productive and genuine debate starts.

Whether these ideas become a reality depends on the political leaders on all sides of the divide and on the international community. Our hope is that they will listen carefully to the opinion of the Serbs from Kosovo and take it into account especially when deciding on issues that affect those Serbs directly.

In conclusion, our foremost thanks go to the participants, especially to the representatives of the Serbs from Kosovo, for their active involvement, crucial

contributions, their dedication to this program and their acceptance of close cooperation with CIG and our facilitation.

We are deeply grateful to our colleagues and friends at the Swiss Federal Department of Foreign Affairs: to Ambassadors Lukas Beglinger, Krystyna Marty, Jean-Daniel Ruch and Claude Wild, to Roland Salvisberg, Caroline Tissot, and Talia Wohl for their wholehearted support of CIG's activities and their indispensable cooperation, and especially to Norbert Rütscbe, who took part in most of the activities and was essential to the implementation of the program. Without their encouragement and participation, this initiative would not have been possible. Their involvement confirms the important and persistent contribution that Swiss diplomacy is making to building a democratic and genuinely multiethnic Kosovo.

We also take this opportunity to thank the Chair of CIG's Board of Directors, Professor Steven L. Burg, for his active involvement and guidance and our other Board members, Gordon N. Bardos and Michael W. Elf, for their continuing good advice and support.

CIG Vice President Shpetim Gashi was indispensable in the implementation and organization of this initiative. We also thank our colleagues in Europe Arbër Kuçi, Igor Novaković, Ivana Stanojev, and Marija Govedarica for their contributions.

Alex N. Grigorev, President

*New York City
March 2013*

INTRODUCTION*

After the changes that took place since May 2011—EU-sponsored dialogue between Belgrade and Pristina including that between the Prime Ministers and Presidents of Kosovo and Serbia, escalation of the crisis in Kosovo’s north, new parliamentary and presidential elections and the change of government and president in Serbia, the start of the implementation of agreements between Belgrade and Pristina, including the implementation of the agreement on the Integrated Border/Boundary Management—the political environments of Kosovo and Serbia have significantly changed. In this context, the Council for Inclusive Governance considered it necessary to provide an opportunity for the participants in its program on the future of the Serb community in Kosovo to prepare a new text of policy recommendations. Such discussions took place during the course of 2012. The previous policy recommendations were published in May 2011 and are available on CIG’s website at www.cigonline.net/images/Serb_Accommodation_in_Kosovo_Policy_Recommendations.pdf.

The participants considered the 2011 recommendations good and realistic but were not satisfied with the fact that the majority of them have not been implemented. In that regard, a number of participants suggested that since the Serbian government did not accept the recommendations as a roadmap and since the political situation around the Kosovo issue has changed significantly, they should review the text one more time and come up with a new set of recommendations.

The participants agreed that there was a lack of effort to implement the recommendations. They said that Belgrade did not want to put too much public emphasis on the recommendations. Moreover, participants also noted that Serbs from Kosovo could have done more to coordinate their own efforts and public statements.

During 2012, the project participants did not only discuss how the current situation affects the recommendations but also how to revise them, having in mind a realistic view of opportunities for their implementation. They emphasized that there is a need to encourage greater political will on the part of politicians in both Belgrade and Pristina. Thus, a larger number of recommendations in this text encourage greater political will on both sides. The implementation of many recommendations depends mostly on political will, not requiring significant financial resources.

Addressing the process of implementation, participants noted that they themselves must apply more pressure on those who should implement the recommendations and also help them in finding better approaches toward

---

* In this publication, the word “Serb” is used as an ethnic term, whereas “Serbian” is employed when referring to Serbia and its institutions.

implementation. They also said that they should play a more active role in the implementation process, and not simply recommend policies.

Recommendations were not based on consensus but on broad agreement of the participants in the discussions, thus not every recommendation can be directly tied to every participant. The participants took part in the initiative in their personal capacities and their positions do not necessarily reflect those of the organizations they represent. The recommendations will be sent to the institutions of Serbia and Kosovo, other influential actors, as well to international representatives responsible for and interested in the development of Kosovo-related policies.

SECURITY AND RETURNS

Security: The participants agreed that the security of Serbs in Kosovo is still not adequate, but one should keep in mind that security challenges differ between the Serb community in the north and south of the Ibar River. Currently, problems connected with organized crime dominate in the north, while interethnic incidents are sporadic. In the rest of Kosovo, dominant problems include both organized crime and interethnic incidents. Therefore, due to these different security challenges, the issue of security in the north and the rest of Kosovo should be approached differently. There is a widespread tendency from both communities to politicize crimes and incidents before the police complete their investigations. The participants cautioned strongly against politicizing crime and placing the blame on the other community. Such accusations result in an increase of interethnic tensions.

1. **Efficiency of the bodies responsible for guaranteeing security of the citizens in the north—the Kosovo Police (KP), European Rule of Law Mission in Kosovo (EULEX), and Kosovo Force (KFOR)—should be improved.** In this regard, within the framework of the Belgrade-Pristina dialogue it is necessary to address the issue of giving full security responsibility to the KP in the north. It is also necessary to actively include EULEX in the work of the police with the goal of uncovering and complete processing of all crimes. Some individuals take advantage of the delay in the resolution of crimes. Therefore this process must be accelerated.
2. **A judiciary acceptable to all actors (Pristina, Belgrade, and the international community) must be established immediately in the north.** The goal is to provide for the rule of law and the normal life of all citizens. Without sentencing those responsible for committing crimes, the establishment of rule of law is not possible. Employment quotas for the non-majority ethnic communities provided by Kosovo law must be respected in the make-up of the judiciary.

3. **The institutions responsible for rule of law should increase their professional capacities to resolve outstanding cases.** Perpetrators of crimes against members of the Serb community in Kosovo should be found, tried and sentenced. In order to increase the efficiency in resolving these cases, inclusion of more Serbs within the KP and judiciary is necessary. Belgrade should support this inclusion. Belgrade should support this inclusion. Political leaders of all Kosovo communities should show a clear political will to resolve such cases and provide for a greater inclusion of Serbs in the rule of law institutions.
4. **The fate of all missing persons should be uncovered.** Pristina, Belgrade, and the international community must continue and complete the work on bringing to light the fate of all missing persons in Kosovo.

Returns: The right to return is a human right. Everyone should be able to return and reclaim their property. Pristina, Belgrade, and the international community should enable all displaced persons regardless of their ethnicity to return to their homes and properties. The results of returns since the end of the war have been extremely poor and the chances for more returnees are decreasing. Lack of security, intimidation of returnees, insufficient political will from Pristina and Belgrade to support returns, and lack of economic opportunities are key obstacles to substantial returns.

1. **Kosovo institutions and the international community should engage more in ensuring a better future for the returnees.** This would constitute a clear message to the displaced that conditions for sustainable returns exist in Kosovo. Conditions for sustainable integration into society should be provided for the returnees by creating jobs for them, providing education, health care, etc. Their properties should be protected and be returned into their ownership including the cases when others have usurped such properties. Local authorities should engage more in creating such opportunities, sustainability of returns, and creating a tolerant atmosphere for the returnees in their municipalities. The Government of Kosovo should appropriate additional funds from its budget to support those who have already returned. This would not only improve the living conditions of the returnees but would also make them feel welcome in Kosovo and will send a clear message that the institutions are firmly behind this process.
2. **Kosovo institutions, EULEX, and KFOR should provide additional security guarantees to the returnees.** The returnees face a number of challenges, the most serious being the lack of security. Kosovo's institutions in cooperation with EULEX and KFOR should increase the level of protection. Responsible bodies should react quickly and efficiently to incidents and violence targeting the returnees and their properties. Politicians in Pristina

and Belgrade should cooperate in creating a better atmosphere and improve conditions for returns.

NORTH OF KOSOVO

The issue of the north of Kosovo remains a serious challenge for Pristina, Belgrade, the international community, and the Serbs in Kosovo. The north is the most difficult single issue that the Prime Ministers of Kosovo and Serbia face in their EU-sponsored dialogue. Participants defined a number of issues and outlined suggestions for resolving them. They were not able to establish consensus on these issues. Some participants, mostly from the north, favor establishing a system that would provide for autonomous decision making for the Serbs in the north, while others, mostly from the south of the Ibar River, say that the issue of the north is a part of the overall problem of the Serbs in Kosovo and should be treated as such.

1. **Local governance.** Participants were not able to reach a consensus on the issue of establishing local institutions acceptable to all political actors. Some said that the existing local institutions in the north are legitimate and legal for Belgrade, and legitimate but not legal for Pristina and the international community. However, it was suggested that all actors accept these institutions as transitional bodies. Some participants said that this transition should last until there is an agreement to call local elections in the north. Brussels has made a step forward by communicating directly with these institutions, and in this context it should encourage Pristina to do the same and the institutions in the north to show greater willingness to communicate and cooperate with Pristina with the goal of improving the lives of citizens in the north. Therefore, mutual understanding to that effect needs to be reached by Pristina, Belgrade, the international community, and the current Serb local institutions in the north. A number of participants, mostly from the north, suggested that an Association of Serb Municipalities of the North should be created and elevated to the level of a special entity, with the goal of transforming it into an Assembly. Relations between the Association and Pristina would be regulated through direct negotiations between the two with the support of Belgrade and mediation of the international community. However, a number of participants, mostly from the rest of Kosovo, disagreed, some strongly, with this proposal arguing that such a move is not only unrealistic—Pristina and the international community are not likely to agree to it—but may also harm the situation and interests of the Serbs south of the Ibar River where two thirds of Serbs in Kosovo presently live. They fear that the creation of such a special entity will be detrimental to their existing rights.

2. **Security.** As far as security in the north is concerned, it was stated that the KP is not functioning with satisfactory capacity. A number of participants from the north suggested that Pristina, Belgrade, and the international community should work on integrating the members of various security structures in the north into a single regional police body. Such a regional level of organization, a part of the suggested Association of the Serb Municipalities of the North, should be connected horizontally with the aim of coordination with the Ministry of Internal Affairs of Kosovo. This process should be completed before phasing out the Serb structures in the north of Kosovo. Other participants, however, said that the level of rights and the hierarchy of the police organization in the north should be the same as in the rest of Kosovo. If different, it might affect their rights and the efficiency of police across Kosovo in a detrimental way.
3. **Judiciary.** In Kosovo's north, the legal system of Kosovo is not implemented and the legal system of Serbia is not properly respected, thus creating a complete legal vacuum. A functioning legal system needs to be put in place. For example, regarding different crimes, the police say that they have evidence, but the local courts have no capacity and jurisdiction to prosecute them. Since it is not possible to process crimes with the current judicial capacities, coordination among all existing institutions should be established through the dialogue conducted in Brussels. Pristina and Belgrade should find a solution over the legal framework that should be implemented in the north. Participants stated that the judiciary must be independent. The judicial reform in the north should be conducted by the courts of Kosovo, starting from the highest judicial bodies through monitoring and inclusion of EULEX judges. Courts in the north should be composed of judges from the local population with the participation and monitoring of international judges. Support of the international community is needed to finance the existing judicial structure up to the level of municipal and district courts.
4. **Health and education.** The educational and health care systems in the north of Kosovo should function as part of the Serbian educational and health care system. An agreement to that effect needs to be reached in 2013 through the dialogue between Pristina and Belgrade conducted in Brussels.

INTERNATIONAL COMMUNITY

The international community continues to play an important role in ensuring the security of the Serbs in Kosovo. The participants suggested that the international organizations in Kosovo, such as EULEX and KFOR, should become more engaged in improving security for all Serbs in Kosovo—both north

and south of the Ibar River, and pressure Pristina to fully implement its own laws in regard to the Serbs, especially in the municipalities with Serb-majority populations. The participants also said that the international community should increase its communication with the Serbs in Kosovo to become more familiar with the problems they face. As far as the Serbs are concerned, among the most important international organizations remaining in Kosovo is EULEX. The participants said that the mission should do more to fight organized crime and create a safer atmosphere for all communities.

1. **The international community and human rights in Kosovo.** EULEX, KFOR, OSCE, UNMIK, other UN organizations, the Council of Europe, and diplomatic missions in Pristina represent the international community in Kosovo. The international community should do more to protect human rights in Kosovo in line with the existing Kosovo and international legal frameworks. Pristina, Belgrade, and Serbs, both those in Kosovo's institutions and those in Serbia's institutions, and nongovernmental organizations should increase cooperation with the international community on this issue.
2. **The international community should insist on implementation of all Kosovo laws that contribute to the overall improvement of the situation of Serbs in Kosovo.** Serb representatives in Kosovo institutions as well as Serb representatives in Serbia's institutions should either directly or through their contacts with the representatives of the international community influence the Kosovo Government to implement all Kosovo laws that contribute to the overall improvement of the situation of the Serbs in Kosovo. This especially concerns laws related to freedom of movement, employment, full elimination of language discrimination (the right to use one's own language and script), strengthening the media sector in the Serbian language, and the creation of equal conditions for employment, education and health care.
3. **The international community should facilitate greater communication and cooperation between Serbs and Albanians in Kosovo in both private and public life.** This could be accomplished through activities that promote the exchange of opinions between politicians, representatives of civil societies, women and youth of both communities and through facilitating dialogues on various levels between Belgrade and Pristina. Participants believe that making interethnic communication and cooperation a normal development is key to building a functional and tolerant society.
4. **The international community should guarantee functioning Serbian service institutions.** Serbian service institutions—education and health care—are of vital importance to the Serb community. They should function unhampered unless or until an agreement to change their status is reached between Pristina and Belgrade. Some Serbs fear that Pristina

might apply pressure on them with the goal of closing these institutions. The international community should make sure that the work of these institutions continues unhampered.

KOSOVO INSTITUTIONS

Kosovo's institutions are recognized by the majority of the Serbs south of the Ibar River but they are boycotted by the Serbs in the north, who have their own institutions known as Serbian or parallel. Kosovo's institutions have implemented most of the provisions of the Ahtisaari Plan in the south, including the establishment of new Serb-majority municipalities, and have included Serb representatives in the coalition government by giving them three ministries and a deputy prime minister position. The newly formed municipalities in the south are functioning relatively well and provide the necessary services for the Serb community.

The participants recognized that Kosovo's institutions have made progress in improving the lives of the Serbs, but suggested that they should do more to gain the trust of the Serb community. Some participants said that the Ahtisaari Plan in the south should be implemented in full. This would be the best message to show to all Serbs in Kosovo that the Kosovo institutions mean integration, strengthening coexistence and establishing trust. They also said that crimes against the Serbs and property cases related to the Serb community should be resolved faster to both improve the situation of the Serbs and the credibility of Kosovo's institutions in the eyes of the Serbs.

1. **Kosovo's institutions should improve living conditions for the Serbs.** They should especially, as the conditions allow, focus on improving economic prospects for the community. It is also important to create the conditions for preserving the national identity through strict adherence to laws on the use of language and script, national symbols, culture and education. Pristina should implement all of its laws especially in transferring competencies to the local institutions. Transfer of competencies will improve local governance and in the Serb-majority municipalities will also build mutual trust. The international community, Kosovo Serbs, and Serb nongovernmental organizations and the media should put additional pressure on Pristina to fully respect the laws related to the non-majority communities.
2. **Adequate representation of the Serbs (from both north and south) in all institutions and political processes in Kosovo should be guaranteed.** Reserved seats in Kosovo's parliament for the Serb community should be preserved. In this regard, the international community and the Serbs in Kosovo's institutions play a crucial role. Serb non-governmental organizations could contribute to it as well. According to the Ahtisaari Plan, the reserved

seats for the Serb community were only allowed for first two electoral mandates after the adoption of the plan. However, participants said that given the continuing difficult conditions for the Serbs, this right should be extended for two more mandates, and become permanent in the long run.

3. **An analysis of the decentralization process in Kosovo should be carried out.** Kosovo institutions responsible for local governance in cooperation with the Serbs in Kosovo's central and local institutions should conduct an analysis of the implementation of the decentralization process and of the efforts to strengthen local governance. The analysis should describe which competencies have already been transferred to local institutions and which have not and explain why not.
4. **Strengthening sustainability of the Serb population in Kosovo.** Institutions in Kosovo should create political and economic opportunities for the survival of the Serb community. The multiethnic character of Kosovo should be sustained. It is necessary to adopt measures that preserve the Serb population in Kosovo, especially in the Serb-majority municipalities. In this context, the role of the local institutions in Serb-majority municipalities should be strengthened in decision-making on local issues, such as the privatization of the Brezovica ski center (in the municipality of Shtërpçë/Štrpce), which will create a substantial number of jobs for the Serb population in the area.
5. **Kosovo's institutions should support Serb participation in political and public life.** Kosovo's institutions should support the participation of the Serbs in the south as it not only accommodates two thirds of the Serb community in Kosovo but it also serves as a good example of Albanian-Serb coexistence and co-governance which might improve overall relations between the two societies. While abstaining from using force to assert its authority in the north, and unless agreed upon among all concerned, and refraining from the use of derogatory rhetoric toward the Serbs in the north, the government of Kosovo should actively engage with all elected political representatives of northern Serbs.

POLICIES OF SERBS IN KOSOVO

The Serb community in Kosovo remains divided between Serbs in the south and those in the north. Given their different circumstances, some participants said that they should be dealt with by different policies of Pristina, Belgrade, and the international community. However, others said that the Serbs in Kosovo should be treated as a single community and that united they could achieve more. They also suggested the inclusion of non-politicians in these efforts, and especially

more Kosovo Serb women and youth. Many participants said that inclusion of the Serbs on issues that do not deal specifically with their own community, such as privatization and legal reform, are key for their sustainable future in Kosovo. But many participants pointed out that differences between Serbs in the north and the south will persist until a solution for the north is reached and implemented.

1. **Serb political parties should establish greater cooperation.** Serb political parties should harmonize their policies and act as a flexible political alliance especially on issues of key interest to the Serb community. Such harmonization will not only promote political and social cohesion but will also strengthen the Serb community's bargaining power in Kosovo's politics. Cooperation on key issues must be established among all Serb members of the Kosovo parliament regardless of their party affiliation. Conditions should be created for all Serb parties to be able to operate unhindered in Kosovo's entire territory. Serb political parties should establish more active cooperation with representatives of the international community in Kosovo.
2. **Serbs in Kosovo should engage on general issues.** Serb parties should engage on non-ethnic issues—privatization, Kosovo's budget, economic development, governance reform, the fight against corruption and organized crime, rule of law, constitutional reform, and election reform—that have consequences for all Kosovo residents. The interests of the Serb community and other communities are compatible in many of these areas.
3. **Belgrade should support political participation of the Serbs.** Belgrade should recognize the decision of the Serbs to participate in Kosovo's institutions. Belgrade should openly support greater Serb participation in Kosovo elections in order to strengthen the position of the Serbs in the Kosovo institutions and decision-making process
4. **Public debate in the north should be demonopolized.** A tolerant atmosphere should be created for the public to debate different positions and standpoints on political and non-political issues facing the Serbs living in Kosovo's north. Currently, a small group of people dominates the debate on the political processes in Kosovo's north. Many participants said that those supporting radical positions dominate the debate and that more space should be given to those supporting more moderate positions and solutions.
5. **Pristina, Belgrade, and the international community should work on creating greater opportunities for inclusion of young and new people in the political process.** It is necessary to create more opportunities for the inclusion of young and new individuals from the Serb community in the political process in Kosovo to promote new approaches to resolving

outstanding issues. Many avoid political engagement because they view politics as a corrupt profession dominated by special interest groups rather than as a tool to enhance public interest. An effort should be made to motivate these currently passive people to consider political engagement as an opportunity to improve the present conditions in which the Serb population in Kosovo lives.

6. **Kosovo's institutions should create more opportunities for inclusion of Serb women in public life.** There is a need to create more opportunities for the inclusion of Serb women in the political process, including in leadership roles within political parties, the media, and public and private institutions. Affirmative action at all levels of government and public enterprises is recommended. That, however, would be just a first step since women should also be given support to fulfill their tasks in these positions, thus to have a proactive approach to both the obligations and questions of importance for the community.

BELGRADE AND SERBS IN KOSOVO

After Kosovo's declaration of independence in 2008, Belgrade severed its communication with Pristina, organized local elections in Kosovo, and established its own institutions there. Belgrade has since made some major policy changes: it has started a dialogue and reached and implemented a number of agreements with Pristina; it did not organize local elections in Kosovo in 2012; and it has engaged in finding a solution for the north within Kosovo without recognizing its independence. Despite these policy changes, many Serbs in Kosovo say that Belgrade does not consult with them as regularly as needed regarding issues that are crucial for them. They recommend that Belgrade should consult with them more often and take into account primarily the situation of the Serb community when it makes policies on Kosovo.

1. **Belgrade and Serb members of Kosovo's parliament should establish cooperation.** Serbia's leadership should establish open communication and cooperation with the Serb members in Kosovo's parliament and gradually formalize this relationship. Belgrade does not recognize Kosovo's independence but it has engaged in a direct dialogue with its government under an "engagement without recognition" strategy. The same strategy could be applied to Belgrade's cooperation with the Serb parliamentary parties in Kosovo.
2. **Belgrade should involve all elected Serb representatives in Kosovo in the making of its Kosovo policies and in the dialogue with Pristina.** Belgrade's Kosovo policy should be clearly defined, pragmatic and flexible,

and take into account the policy input and feedback of all elected Serb representatives in Kosovo despite their party affiliation or institutions in which they participate. They should be part of policy-making and a key factor in the policy-implementation process. This could be achieved through the formation of an advisory body which includes the Serbian government and presidency officials, elected Serb politicians from all political parties representing the Kosovo Serbs, and member of Kosovo Serb civil society.

3. **Belgrade should increase transparency and effectiveness of its Kosovo-dedicated funds.** Belgrade should be more transparent, effective, and accountable in the management of the Serbian funds dedicated to the Serbs in Kosovo. A greater share of funds should be allocated for education, health, and economic development. Belgrade should also overhaul its system of social contributions applied in Kosovo. It should diversify these sources in order to boost economic activity in areas populated by Serbs with the goal of increasing the number of workplaces in the private sector. Both Belgrade and Serbs participating in Kosovo institutions should create a registry of jobs most needed for further development of the economy and society within the Serb community in Kosovo. This registry should be used to better direct the education and requalification of workers.
4. **Belgrade should continue its current social assistance to Serbs in Kosovo.** Until an economic base is established, the Serbian government's social payments for the Serbs in Kosovo should continue. They are crucial for their existence. In the meantime, Serbs together with the Serbian and Kosovo's governments should support initiatives that promote economic activity.
5. **Belgrade and local institutions in Serb-majority municipalities in Kosovo should establish cooperation.** Belgrade should establish communication and cooperation with the municipal authorities of Serb-majority municipalities in Kosovo. Now that Belgrade has begun a dialogue with the Kosovo authorities, ignoring the Kosovo Serb local authorities is ineffective. This cooperation could begin by co-funding infrastructure projects in these municipalities. Such cooperation will improve intra-Serb relations as well as the infrastructure of the municipalities. It will also produce a more rational use of financial resources that Belgrade is currently spending on the Serbs in Kosovo as well as more efficient use of the limited human resources among the Serbs in Kosovo.
6. **Belgrade should normalize relations with Pristina.** Belgrade should play a constructive role in its engagement with Pristina and normalize relations. Good relations between Belgrade and Pristina will be reflected in the improved relations between Kosovo Serbs and Kosovo Albanians. A true normalization of relations between Pristina and Belgrade must translate into real improvements in the lives of all the inhabitants of Kosovo.

SRBI NA KOSOVU

Političke preporuke

PREDGOVOR I IZRAZI ZAHVALNOSTI

Debata o situaciji u kojoj se nalaze Srbi na Kosovu, kao i o njihovoj budućnosti, do sada je u velikoj meri bila monopol zvaničnika vlada Srbije i Kosova. Slična je situacija i sa tekućim dijalogom između Srbije i Kosova, a pod okriljem Evropske unije (EU). Iako su Srbi sa Kosova, njihove institucije, bezbednost i konačno njihova budućnost jedna od tema dijaloga, oni su retko bili uključivani u proces ili čak pozivani na konsultacije. Direktno uključivanje Srba sa Kosova samo bi koristilo dijalogu, kao i kvalitet postignutih dogovora. Upravo će Srbi, zajedno sa drugim građanima Kosova, najviše osetiti efekte sporazuma koje postignu Beograd i Priština.

U pokušaju da pruži priliku Srbima sa Kosova da utiču na pitanja koja za njih imaju egzistencijalni značaj, i ostajući privrženi misiji promocije inkluzivnog i odgovornog upravljanja, Savet za inkluzivno upravljanje (dalje u tekstu CIG) pokrenuo je političku inicijativu posvećenu budućnosti Srba sa Kosova. Učesnici u ovoj inicijativi bili su izabrani predstavnici Srba sa Kosova, predstavnici srpskih političkih partija sa Kosova i vodeći predstavnici civilnog društva i medija. Takođe, organizovana je posebna diskusija za žene Srkinje sa Kosova. U mnogim aktivnosti učestvovali su i predstavnici srpskih političkih partija, političkih partija Albanaca sa Kosova, politički eksperti iz Beograda i Prištine, kao i pripadnici međunarodnog diplomatskog kora. Učešće svakog od njih bilo je isključivo u ličnom kapacitetu.

Ovaj program je velikodušno podržan od strane Saveznog ministarstva spoljnih poslova Švajcarske (FDFA).

Rezultat ove inicijative je set političkih preporuka koje su izradili predstavnici Srba sa Kosova. Prvi tekst, *Političke preporuke za prilagođavanje Srba na Kosovu*, bio je objavljen maja 2011. godine i dostupan je na internet stranici CIG-a www.cigonline.net. Zbog značajnih političkih promena u Srbiji i na Kosovu tokom 2012. godine, učesnici su odlučili da izrade još jedan set preporuka, koje se nalaze između ovih korica.

Želimo da ukažemo čitaocu da ove preporuke nisu donete od strane CIG-a ili FDFA, i da ne odslikavaju nužno njihovo mišljenje. One su izrađene direktno od strane predstavnika Srba sa Kosova tokom više od dvadeset diskusija koje je organizovao i sproveo CIG tokom 2012. godine. Probali smo da na iskreno pomognemo u formulisanju ovih preporuka, ali sama materija pripada isključivo učesnicima u inicijativi.

Cilj CIG-a nije lobiranje za određeno rešenje nego upravo kreiranje neutralne platforme za Srbe sa Kosova, koji dolaze iz različitih, često suprotstavljenih političkih tabora, kao i održavanje diskusija o problemima sa kojima se Srbi sa Kosova susreću i mogućim rešenjima. Ovim programom želeli smo da pomognemo unapređenje politika usmerenih ka Srbima sa Kosova, kao i da unapredimo njihovu internu komunikaciju i kvalitet njihovih kontakata sa vladama u Beogradu i Prištini. Konačno, ova inicijativa nije samo posvećena Srbima sa Kosova, već i cilju izgradnje samoodrživog multietničkog Kosova.

U ovom dokumentu, Srbi sa Kosova su ponudili svoje političke savete i predloge vladama u Beogradu i Prištini, kao i međunarodnim predstavnicima koji se bave pitanjem Kosova. Neke od preporuka su usmerene ka samim političkim liderima Srba sa Kosova.

Ovaj tekst i posebne preporuke ne zasnivaju se na konsenzusu nego na širokom slaganju učesnika. U velikom broju slučajeva bilo je nemoguće postići široko slaganje učesnika oko njih. U takvim slučajevima išli smo ka navođenju dva mišljenja koja su se najviše puta spominjala. U najvećem broju ticali su se pitanja severa Kosova. Ova različitost u mišljenjima potvrđuje težinu problema severa kao i da će njegovo rešenje biti dugačko i naporno. U diskusiji se često isticala zabrinutost o Srbima koji žive na teritorijama južno od reke Ibar. Učesnici sa tog dela Kosova jasno su isticali da se pitanje severa ne može sagledavati izolovano i da bi trebalo biti posmatrano kao deo sveobuhvatnog pitanja svih Srba koji žive na Kosovu, bilo na severu bilo na jugu.

Mi čvrsto verujemo da se najodrživija rešenja, čak i za najteže probleme, dolaze upravo od strane onih koji su direktno pogođeni samim problemom. Nadamo se da će ideje Srba sa Kosova koje su navedene u ovom dokumentu pomoći onima koji su odgovorni za njihovu situaciju, kako bi postigli bolja rešenja i unapredili uslove u kojima trenutno žive Srbi na Kosovu, te sveukupno koristiti svima koji žive na Kosovu i doprineti izgradnji multietničkog i demokratskog Kosova. Neka od mišljenja koja su iskazali učesnici, a koja se nalaze u ovom dokumentu možda neće biti prihvatljiva političarima u Prištini ili Beogradu, ili čak predstavnicima međunarodne zajednice. S druge strane, verujemo da izbegavanje ovih pitanja neće doprineti njihovom rešavanju. Stoga je veoma bitno da svaka strana čuje šta ona druga misli koja su najbolja rešenja za otvorena pitanja. To je način za otpočinjanje originalne i produktivne debate.

Da li će neke od ovih ideja postati realnost zavisi od političkih lidera svih umešanih strana i međunarodne zajednice. Nadamo se da će oni bolje saslušati mišljenja Srba sa Kosova i uzeti ih u obzir kada budu odlučivali o pitanjima koja direktno utiču na Srbe sa Kosova.

Konačno, želeli bismo da iskažemo zahvalnost učesnicima, naročito predstavnicima Srba sa Kosova, za njihovo aktivno učešće, ključne doprinose, njihovu posvećenost ovom programu i njihovo prihvatanje bliske saradnje sa CIG-om.

Duboko smo zahvalni našim kolegama i prijateljima iz Saveznog ministarstva inostranih poslova Švajcarske, ambasadorima Lukasu Beglingeru, Krystyni Marty, Jeanu-Danielu Ruchu, i Claudu Wildu, Rolandu Salvisbergu, Carolin Tissot i Talii Wohl za njihovu podršku aktivnostim CIG-a i njihovoj neophodnoj saradnji. Posebno se zahvaljujemo Norbertu Rütscneu, koji je učestvovao u većini aktivnosti programa i koji je bio ključan za njegovu implementaciju. Bez njihovog ohrabrenja i učešća ova inicijativa ne bi bila moguća. Njihovo učešće potvrđuje značajan i kontinuiran doprinos koji čini diplomatija Švajcarske u izgradnji demokratskog i suštinski multietničkog Kosova.

Takođe bismo želeli da se ovom prilikom zahvalimo predsedniku Upravnog odbora CIG-a, profesoru Stevenu L. Burgu, za njegovu aktivno učešće i vođstvo, kao i drugim članovima odbora, Gordonu N. Bardosu and Michaelu W. Elfu, za njihove dobre savete i podršku.

Potpredsednik CIG-a Shpetim Gashi bio je nezaobilazan u implementaciji i organizaciji ove inicijative. Takođe bi želeli da se zahvalimo našim kolegama u Evropi Arbëru Kuçiju, Igoru Novakoviću, Ivani Stanojev, i Mariji Govedarici.

Alex N. Grigorev, predsednik

*Njujork
Mart 2013*

UVOD

Nakon promena koje su se desile u maju 2011. godine – početak dijaloga Beograda i Prištine pod okriljem EU uključujući tu i dijalog predsednika vlada i predsednika Srbije i Kosova, eskalaciju krize na severu Kosova, nove parlamentarne i predsedničke izbore i promenu vlade i predsednika u Srbiji, početak implementacije sporazuma između Beograda i Prištine, uključujući tu i implementaciju Sporazuma o integrisanom upravljanju prelazima (IBM)–političko okruženje Srbije i Kosova se veoma promenilo. U ovom kontekstu, Savet za inkluzivno upravljanje smatrao je da je neophodno da se obezbedi šansa za sve učesnike u svom programu posvećenom budućnosti srpske zajednice na Kosovu da pripreme novi tekst političkih preporuka. Diskusija o novom tekstu održala se tokom 2012. godine. Prethodne preporuke su objavljene u maju 2011. godine i dostupne su na internet stranici CIG-a: www.cigonline.net/images/Serb_Accommodation_in_Kosovo_Policy_Recommendations.pdf

Učesnici su smatrali da su preporuke iz 2011. godine dobre i realistične ali nisu bili zadovoljni sa činjenicom da većina njih nije bila implementirana. U tom smislu, veći broj učesnika je predložio, pošto Vlada Srbije nije preuzela ove preporuke kao svojevrsnu mapu puta, i pošto se politička situacija oko pitanja Kosova značajno promenila, da se još jednom uradi revizija teksta, te da se donesu novi set preporuka.

Učesnici su se složili da je bio prisutan nedostatak napora da se primene preporuke. Oni su rekli da Beograd nije želeo da se u javnosti previše bavi njima. Štaviše, učesnici su takođe naveli da su Srbi sa Kosova trebali da učine više kako bi koordinisali svoje sopstvene napore i istupe u javnosti.

Tokom 2012. godine, učesnici u projektu nisu samo diskutovali o tome kako trenutna situacija utiče na preporuke već i o tome kako ih prilagoditi imajući u vidu realističniji pogled na izvesnost njihove implementacije. Oni su naveli da postoji potreba za ohrabrenjem veće političke volje kod nekoliko političara kako iz Beograda tako i iz Prištine. Stoga, veći broj preporuka u ovom tekstu ohrabruje veću političku volju kod obe strane. Implementacija mnogih preporuka zavisi isključivo od političke volje, ne zahtevajući značajnije finansijske resurse.

Obraćajući pažnju na proces implementacije, učesnici su naveli da oni sami moraju da izvrše pritisak na one koji bi trebali da primene preporuke, kao i da im pomognu oko pronalaska boljih pristupa za implementaciju. Oni su takođe rekli da bi trebali da igraju aktivniju ulogu u samom procesu implementacije, a ne samo da predlažu politike.

Preporuke nisu bile zasnovane na konsenzusu nego na širokom slaganju učesnika u diskusiji, te stoga sve preporuke ne mogu biti direktno vezane za svakog od učesnika. Učesnici su uzeli učešće u inicijativi u ličnom kapacitetu

i njihova stanovišta ne odražavaju nužno stanovišta organizacija koje predstavljaju. Preporuke će biti poslate institucijama Srbije i Kosova, drugim uticajnim akterima, kao i predstavnicima međunarodne zajednice odgovornim za sprovođenje politika u vezi sa Kosovom.

BEZBEDNOST I POVRATAK

Bezbednost: Učesnici su se složili da je bezbednost Srba na Kosovu još nije na zadovoljavajućem nivou, ali bi trebalo imati na umu da se bezbednosni izazovi severno i južno od reke Ibar razlikuju. Trenutno, problemi povezani sa organizovanim kriminalom dominiraju na severu, dok su međuetnički problemi sporadični. Na ostatku Kosova, dominantni problemi uključuju i organizovani kriminal i međuetničke incidente. Stoga, zbog različitih bezbednosnih izazova, potreban je drugačiji pristup bezbednosnim pitanjima na severu i na ostatku Kosova. Postoji širokorasprostranjena tendencija obe zajednice da politizuju kriminalna dela i incidente pre nego što policija obavli istražni postupak. Učesnici su snažno upozorili na politizovanje zločina i optuživanje druge strane. Takve optužbe su često rezultovale u porastu međuetničkog nasilja.

- 1. Potrebno je unaprediti efikasnost institucija koje garantuju bezbednost građanima na severu—Policija Kosova (KP), Misija vladavine prava Evropske unije na Kosovu (EULEX) i Snage na Kosovu (KFOR).** U tom smislu, potrebno je uključiti u okvir dijaloga Beograda i Prištine pitanje davanja pune bezbednosne nadležnosti KP na severu. Takođe je neophodno aktivno uključiti EULEX u rad policije sa ciljem pronalaska i okončanja procesuiranja svih zločina. Neki pojedinci profitiraju iz odlaganja rešavanja zločina, te stoga ovaj proces mora biti ubrzan.
- 2. Potrebno je što pre uspostaviti sudstvo na severu koje će biti prihvatljivo svim akterima (Prištini, Beogradu i međunarodnoj zajednici).** Cilj je da se sprovede vladavina zakona i obezbedi normalan život svih građana. Bez osuđivanja odgovornih za zločine, uspostavljanje vladavine zakona nije moguće. Upotreba kvota za manjinske zajednice koje navode zakoni Kosova mora se poštovati u sastavljanju sudstva.
- 3. Institucije koje su odgovorne za vladavinu zakona trebale bi da uvećaju svoje profesionalne kapacitete kako bi rešili specijalne slučajeve.** Počinioci zločina protiv pripadnika srpske zajednice na Kosovu treba da budu pronađeni i pretvoreni. U cilju uvećanja efikasnosti u rešavanju ovih slučajeva, potrebna je inkluzija većeg broja Srba u KP i sudstvo. Beograd treba da podrži ovu inkluziju. Politički lideri svih zajednica na Kosovu moraju da pokažu veću političku volju za rešavanje takvih slučajeva i da obezbede veću inkluziju Srba u institucije vladavine prava.

4. **Sudbina svih nestalih osoba mora da se rasvetli.** Priština, Beograd i međunarodna zajednica moraju da nastave i okončaju rad na osvetljavanju sudbina nestalih ljudi na Kosovu.

Povratak: Pravo na povratak predstavlja ljudsko pravo. Svi bi trebali da budu u mogućnosti da se vrate i povrate svoju imovinu. Priština, Beograd i međunarodna zajednica bi trebali da omoguće svim raseljenim osobama, bez obzira na njihovu etničku pripadnost, da se vrate svojim kućama i vlasništvu. Rezultati povratka od kraja rata su bili izuzetno slabi i šanse za povratak preostalih raseljenih se smanjuju. Nedostatak bezbednosti, zastrašivanje povratnika, nedovoljna politička volja Beograda i Prištine da podrže povratak, kao i nedostatak ekonomskih preduslova su ključne prepreke za znatniji povratak.

1. **Kosovske institucije i međunarodna zajednica se moraju više angažovati na obezbeđivanju bolje budućnosti za povratnike.** Ovo bi uputilo jasnu poruku raseljenima da uslovi za održivi povratak postoje na Kosovu. Uslovi za održivu integraciju u društvo bi trebali da budu obezbeđeni za povratnike kroz bezbednostne garancije, mogućnost zaposlenja, obezbeđivanje obrazovanja, zdravstvene zaštite i drugog. Njihova imovina bi trebala da se zaštiti i da im se vrati u vlasništvo uključujući tu i slučajeve kada su drugi uzurpirali tu imovinu. Lokalne vlasti bi trebale da se više angažuju na ostvarivanju takvih mogućnosti, na održivosti povratka i na stvaranju tolerantne atmosfere za povratnike u njihovim opštinama. Vlada Kosova bi trebala da odvoji određene fondove iz budžeta za one koji su se već vratili. Ovo ne samo da bi unapredilo životne uslove povratnika, nego bi učinilo da se osećaju prihvaćenim na Kosovu, te bi poslalo jasnu poruku da institucije podržavaju ovaj proces.
2. **Institucije Kosova, EULEX i KFOR bi trebali da pruže dodatne bezbednosne garancije za povratnike.** Povratnici se susreću sa brojnim izazovima od kojih je najozbiljniji nedostatak bezbednosti. Institucije Kosova u saradnji sa EULEX-om i KFOR-om bi trebale da unaprede nivo zaštite. Odgovorna tela bi trebala da brzo i efikasno reaguju na incidente i nasilje usmerene ka povratnicima i njihovoj imovini. Političari u Beogradu i Prištini bi trebali da sarađuju u cilju stvaranja bolje atmosfere i na unapređenju uslova za povratak.

SEVER KOSOVA

Pitanje severa Kosova predstavlja i dalje značajan izazov za Prištinu, Beograd, međunarodnu zajednicu i Srbe na Kosovu. Sever predstavlja najozbiljnije pojedinačno pitanje u dijalogu pod okriljem EU predsednika Vlada Srbije i Kosova. Učesnici su definisali veći broj pitanja i naveli predloge za njihova rešenja. Oni međutim nisu mogli da uspostave konsenzus oko njih. Pojedini učesnici, uglavnom sa severa, favorizovali su uspostavljanje sistema koji bi omogućio

autonomno donošenje odluka za Srbe na severu, dok su drugi, koji dolaze sa teritorija južno od reke Ibar, navodili da je pitanje severa deo sveobuhvatnog problema Srba na Kosovu, te da bi kao takvo i trebalo biti tretirano.

1. **Lokalna uprava.** Učesnici nisu bili u stanju da postignu konsenzus oko uspostavljanja institucija koje bi bile prihvatljive za sve političke aktere. Neki su rekli da su postojeće lokalne institucije na severu su legitimne i legalne za Beograd, i legitimne ali ne i legalne za Prištinu i međunarodnu zajednicu. Međutim, sugerisano je da svi akteri prihvate ove institucije kao tranziciona tela. Neki učesnici su rekli da bi ovaj period tranzicije trebao da traje do dogovora oko raspisivanja lokalnih izbora na severu. Brisel je učinio korak napred uspostavljanjem direktne komunikacije sa tim institucijama i u tom kontekstu bi trebao da ohrabri Prištinu da učini isto, kao i da ohrabri institucije na severu da pokažu veću volju za komunikacijom i saradnjom sa Prištinom u cilju unapređenja života građana na severu. Stoga, potrebno je postići međusobno razumevanje oko toga bi trebalo da bude postignuto između Prištine, Beograda, međunarodne zajednice i trenutnih lokalnih srpskih institucija na severu. Veći broj učesnika, većinom sa severa, predložili su stvaranje Asocijacije srpskih opština na severu i njeno podizanje na viši nivo kao specijalnog entiteta, sa ciljem transformacije u Skupštinu. Odnosi između Asocijacije i Prištine bili bi regulisani kroz direktne pregovore sa podrškom Beograda i posredovanjem međunarodne zajednice. Međutim, određeni broj učesnika, većinom sa juga Kosova, nije se složio sa ovim predlogom, smatrajući da ne samo da je nerealan nego i da bi mogao da ugrozi interese i situaciju u kojoj se nalaze Srbi južno od reke Ibar, gde živi više od dve trećine srpske populacije. Oni strahuju da bi stvaranje takvog specijalnog entiteta biti štetno za postojeći nivo njihovih prava.
2. **Bezbednost.** Što se tiče bezbednosti na severu, rečeno je da KP ne funkcioniše u zadovoljavajućem kapacitetu. Veći broj učesnika sa severa je naveo da Priština, Beograd i međunarodna zajednica treba da porade na integrisanju pripadnika različitih bezbednosnih struktura u jedno regionalno policijsko telo. Takav regionalni nivo organizacije, kao deo predložene Asocijacije srpskih opština severa, trebalo bi da horizontalno bude povezan sa Ministarstvom unutrašnjih poslova Kosova, a u cilju bolje koordinacije. Ovaj proces bi trebalo da bude okončan pre okončanja postojanja srpskih struktura na severu. Drugi su učesnici, međutim, naveli da bi nivo prava i policijska organizacija trebali biti isti kao i na ostatku Kosova. Ukoliko bi se razlikovali, mogli štetno da utiču kako na njihova prava tako i na efikasnost policije širom Kosova.
3. **Sudstvo.** Na severu Kosova, pravni sistem Kosova nije implementiran a pravni sistem Srbije se ne sprovodi u dovoljnoj meri, čime se kreira potpuni pravni vakum. Funkcionisanje pravnog sistema mora da se sprovede. Na primer,

Što se tiče različitih kriminalnih dela, policija kaže da oni poseduju dokaze, ali da lokalni sudovi nemaju ni kapacitet niti jurisdikciju da ih procesuiraju. Kako nije moguće procesuirati zločine sa sadašnjim kapacitetom sudova, koordinacija postojećih tela bi trebala da bude uspostavljena kroz dijalog u Briselu. Beograd i Priština bi trebali da pronađu rešenje za pravni okvir koji bi trebao da se primeni na severu. Učesnici su naveli da sudstvo mora da bude nezavisno. Reforma sudstva na severu trebala bi da se sprovede od strane sudova na Kosovu, počev od najviših sudskih tela putem nadgledanja i inkluzije sudija EULEX-a. Sudovi na severu bi trebali da budu sastavljeni od lokalnih sudija uz učešće i nadgledanje međunarodnih sudija. Podrška međunarodne zajednice je neophodna za finansiranje postojećih sudskih struktura sve do nivoa opštinskih i okružnih sudova.

4. **Obrazovanje i zdravstvo.** Sistemi obrazovanja i zdravstvene zaštite na severu Kosova bi trebali da funkcionišu kao deo obrazovnog i zdravstvenog sistema Srbije. Sporazum kojim bo se to ostvarilo bi trebao da bude postignut tokom 2013. godine u dijalogu Prištine i Beograda u Briselu.

MEĐUNARODNA ZAJEDNICA

Međunarodna zajednica i dalje igra veliku ulogu u osiguravanju bezbednosti Srba na Kosovu. Učesnici su predložili da međunarodne organizacije na Kosovu, kao što su EULEX i KFOR, postanu više angažovane na unapređenju bezbednosti svih Srba na Kosovu, i severno i južno od reke Ibar, kao i da ostvare pritisak na Prištinu da u potpunosti implementira sopstvene zakone koji se tiču Srba, a posebno u opštinama sa većinskom srpskom populacijom. Učesnici su takođe naveli da bi međunarodna zajednica trebala da unapredi komunikaciju sa Srbima na Kosovu, kako bi bolje upoznali probleme sa kojima se suočavaju. Što se tiče Srba, među najvažnijim međunarodnim organizacijama na Kosovu je EULEX. Učesnici su naveli da bi misija trebala da učini više u borbi protiv organizovanog kriminala i na stvaranju atmosfere bezbednosti za sve zajednice.

1. **Međunarodna zajednica i ljudska prava na Kosovu.** EULEX, KFOR, OEBS, UNMIK, druge organizacije UN, Savet Evrope i diplomatske misije u Prištini predstavljaju međunarodnu zajednicu na Kosovu. Međunarodna zajednica bi trebala da uradi više u vezi zaštite ljudskih prava na Kosovu, u skladu sa postojećim međunarodnim pravnim standardima kao i pravnim okvirom Kosova. Priština, Beograd i Srbi, kako oni koji su u institucijama Kosova, tako i oni u institucijama Srbije, kao i nevladine organizacije, treba da povećaju saradnju sa međunarodnim institucijama po ovom pitanju.
2. **Međunarodna zajednica bi trebala da insistira na primeni svih zakona Kosova koji bi trebali da doprinesu sveopštem unapređenju situacije u kojoj se nalaze Srbi na Kosovu.** Predstavnici Srba u institucijama Kosova,

kao i predstavnici Srba u institucijama Srbije trebali bi ili direktno ili kroz kontakt sa predstavnicima međunarodne zajednice da utiču na vladu Kosova da implementira sve zakone Kosova koji doprinose sveopštem unapređenju situacije u kojoj se nalaze Srbi na Kosovu. Ovo se naročito odnosi na zakone u vezi sa slobodom kretanja, zapošljavanjem, potpunim eliminisanjem jezičke diskriminacije (pravo na korišćenje jezika i pisma), ojačavanjem medijskog sektora na srpskom jeziku, kao i na kreiranje jednakih mogućnosti u zapošljavanju, obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti.

3. **Međunarodna zajednica bi trebala da podrži ostvarivanje bolje komunikacije i saradnje između Srba i Albanaca na Kosovu, kao u privatnoj tako i u javnoj sferi.** Ovo bi se moglo ostvariti kroz aktivnosti koje omogućavaju razmenu mišljenja između političara, predstavnika civilnog društva, žena i mladih iz obe zajednice, i kroz podršku dijaloga na različitim nivoima između Beograda i Prištine. Učesnici veruju da bi ostvarivanje međuetničke komunikacije i saradnje kao prirodnog razvoja stvari ključno za izgradnju funkcionalnog i tolerantnog društva.
4. **Međunarodna zajednica bi trebala da dâ garancije za funkcionisanje srpskih servisnih institucija.** Srpske servisne institucije–obrazovanje i zdravstvo–od vitalne su važnosti za srpsku zajednicu. Ove institucije bi trebale da nastave da funkcionišu kao i do sada, osim ukoliko se postigne sporazum o promeni njihovog statusa između Beograda i Prištine. Neki Srbi se plaše da bi Priština mogla da učini pritisak sa ciljem da se ove institucije zatvore. Međunarodna zajednica bi mogla da učini pritisak kako bi osigurala nesmetano funkcionisanje ovih institucija.

INSTITUCIJE KOSOVA

Institucije Kosova su priznate od strane većine Srba koji žive južno od reke Ibar, dok ih Srbi koji žive na severu bojkotuju, pošto imaju sopstvene institucije poznatije i kao srpske ili paralelne institucije. Institucije Kosova su implementirale većinu odredbi Ahtisarijevog plana na jugu, uključujući tu i uspostavljanje novih, većinski srpskih opština, kao i uključivanjem predstavnika Srba u vladu, gde su dobili tri ministarska mesta kao i poziciju potpredsednika vlade. Novoformirane opštine na jugu do sada su funkcionisale relativno dobro i omogućavaju neophodne servisne usluge srpskoj zajednici.

Učesnici su prepoznali napredak u unapređenju uslova za život srpske zajednice, a koji su ostvarile institucije Kosova. Međutim sugerisali su da se mora uraditi više kako bi se zadobilo poverenje srpske zajednice. Neki od učesnika su rekli da bi trebalo implementirati Ahtisarijev plan u celini na jugu. Ovo bi bila najbolja poruka koja bi pokazala svim Srbima na Kosovu da kosovske institucije žele integraciju, kojom će se učvrstiti suživot i uspostaviti poverenje. Oni su takođe

rekli da bi svi zločini protiv Srba kao i slučajevi vezani za povratak imovine trebali biti rešeni brže kako bi se popravila situacija u kojoj Srbi žive, te ojačao kredibilitet institucija Kosova u očima Srba.

1. **Kosovske institucije bi trebale da unaprede životne uslove za Srbe.** Gde uslovi dozvoljavaju, posebno je bitno skoncentrisati se na unapređenje ekonomskih perspektiva za srpsku zajednicu. Takođe je važno da se stvore uslovi za očuvanje nacionalnog identiteta kroz puno poštovanje zakona o upotrebi jezika i pisma, nacionalnih simbola, kulture i obrazovanja. Priština bi trebala da implementira sve svoje zakone, pogotovo oko prebacivanja nadležnosti na lokalne institucije. Prenos nadležnosti bi unapredio lokalnu samoupravu, dok bi u većinski srpskim opštinama takođe doprineo jačanju međusobnog poverenja. Međunarodna zajednica, Srbi sa Kosova, kao i Srbi u međunarodnim organizacijama i medijima trebali bi da naprave dodatni pritisak na Prištinu da u potpunosti poštuju zakone koji se odnose na srpsku zajednicu.
2. **Adekvatno predstavljanje Srba (i sa severa i sa juga) u svim institucijama i političkim procesima na Kosovu trebalo bi da bude garantovano.** Rezervisana mesta za srpsku zajednicu u Skupštini Kosova trebala bi da budu očuvana. U tom smislu, međunarodna zajednica i Srbi u institucijama Kosova imaju ključnu ulogu. Srpske nevladine organizacije bi takođe mogle da daju svoj doprinos. Po Ahtisarijevom planu, rezervisana mesta za srpsku zajednicu su predviđena samo za prva dva izborna mandata po usvajanju plana. Međutim, učesnici su naveli da bi, uzimajući u obzir da su uslovi u kojima se Srbi nalaze i dalje loši, ovo pravo trebalo da bude preneseno za još dva mandata, a zatim da postane stalno.
3. **Potrebno je sprovesti analizu procesa decentralizacije.** Institucije Kosova koje su odgovorne za sa lokalnu samoupravu u saradnji sa Srbima iz centralnih i lokalnih institucija Kosova bi trebali da sprovedu analizu implementacije procesa decentralizacije i pokušaja da se ojačaju lokalne samouprave. Analiza bi trebala da predoči koje su nadležnosti već prenete na lokalne institucije, a koje nisu, te da objasne razloge za ovakvu situaciju.
4. **Ojačavanje održivosti srpske populacije na Kosovu.** Institucije na Kosovu bi trebale da stvore političke i ekonomske mogućnosti za preživljavanje srpske zajednice. Multietnički karakter Kosova bi trebao da bude održan. Neophodno je da se usvoje mere za očuvanje srpske populacije na Kosovu, pogotovo u većinski srpskim opštinama. U ovom kontekstu, uloga lokalnih institucija u većinski srpskim opštinama bi trebala da bude ojačana u donošenju odluka o lokalnim pitanjima, kao što je na primer privatizacija ski centra na Brezovici (u opštini Štrpce), što bi doprinelo stvaranju dovoljnog broja poslova za srpsko stanovništvo koje živi u ovim oblastima.

- 5. Institucije Kosova bi trebale da podrže učešće Srba u političkom i javnom životu.** Institucije Kosova bi trebale da podrže učešće Srba na jugu pošto ne samo da se time ispunjavaju potrebe dve trećine srpske zajednice na Kosovu, nego što bi to bio dobar primer srpsko-albanskog suživota, zajedničke uprave i mogao bi da doprinese sveukupnom unapređenju odnosa dva društva. Uporedo sa uzdržavanjem od korišćenja sile u cilju uspostavljanja vlasti na severu, ukoliko prethodno nije postignut dogovor svih zainteresovanih strana, kao i od korišćenja negativne retorike prema Srbima na Kosovu, Vlada Kosova bi trebala aktivno da pristupi svim izabranim političkim predstavnicima Srba na severu.

POLITIKE SRBA NA KOSOVU

Srpska zajednica na Kosovu je i dalje podeljena na Srbe na severu i Srbe na jugu. Imajući u vidu različite okolnosti u kojima se nalaze ove dve grupe, neki od učesnika su rekli da bi i politike koje primenjuju Beograd, Priština, i međunarodna zajednica prema njima takođe trebale da se razlikuju. Međutim, druga grupa učesnika je navela da bi svi Srbi na Kosovu trebali biti tretirani kao jedna zajednica i da bi ujedinjeni mogli da postignu mnogo više. Takođe, predložena je i inkluzija nepolitičkih ličnosti u ove napore, a posebno žena i omladine iz srpske zajednice na Kosovu. Mnogi od učesnika su rekli da je inkluzija Srba u odlučivanje oko pitanja koja se ne bave specifično njihovom zajednicom, kao što je privatizacija i pravne reforme, ključ za njihovu održivu budućnost na Kosovu. No, mnogi od učesnika su istakli da će razlike između Srba na severu i jugu i dalje postojati sve dok se rešenje za sever ne pronađe i implementira.

- 1. Srpske političke partije bi trebale da ostvare veću saradnju.** Srpske političke partije bi trebale da harmonizuju svoje politike i da deluju kao fleksibilna politička alijansa, pogotovo oko onih pitanja koja predstavljaju ključni interes za srpsku zajednicu. Takva harmonizacija ne samo da bi promovisala političku i socijalnu koheziju, već bi takođe i pojačala pregovaračke pozicije srpske zajednice u politici Kosova. Saradnja oko ključnih pitanja trebala bi da bude postignuta među svim Srbima poslanicima Skupštine Kosova, bez obzira na partijsku pripadnost. Trebali bi biti stvoreni uslovi da sve srpske partije mogu slobodno da deluju na celoj teritoriji Kosova. Srpske političke partije bi trebale da ostvare aktivniju saradnju sa predstavnicima međunarodne zajednice na Kosovu.
- 2. Srbi na Kosovu bi trebali da se angažuju oko osnovnih pitanja.** Srpske partije bi trebale da se angažuju oko pitanja koja nemaju etničku konotaciju, a koja utiču na sve građane Kosova, kao što su privatizacija, budžet Kosova, ekonomski razvoj, reforma uprave, borba protiv korupcije i organizovanog kriminala, vladavina prava, ustavne reforme, kao i reforme izbornih zakona.

3. **Beograd bi trebao da podrži učešće Srba u političkom životu Kosova.** Beograd bi trebao da prizna legitimnost odluke Srba da učestvuju u institucijama Kosova. Beograd bi otvoreno trebao da podrži veće učešće Srba u izborima na Kosovu u cilju ojačavanja pozicije Srba u institucijama Kosova kao i u procesu donošenja odluka.
4. **Javna debata na severu bi trebala da bude demonopolizovana.** Potrebno je da se stvori tolerantna atmosfera za javnu debatu o različitim pozicijama i mišljenjima političkim i drugim pitanjima sa kojima se suočavaju Srbi koji žive na severu Kosova. Trenutno, mala grupa ljudi dominira javnom debatom o političkim procesima na severu Kosova. Mnogi od učesnika su naveli da oni koji podržavaju radikalnije pozicije dominiraju debatom, i da bi više prostora trebalo da dobiju oni koji podržavaju umerenije stavove i rešenja.
5. **Priština, Beograd i međunarodna zajednica bi trebali da porade na stvaranju većih šansi za uključivanje mladih i novih ljudi u politički proces.** Neophodno je da se stvori više šansi za uključivanje mladih i novih pojedinaca iz srpske zajednice na Kosovu u politički proces u cilju promocije novih pristupa rešavanju najvažnijih pitanja. Mnogi od njih izbegavaju politički angažman pošto percipiraju politiku više kao korumpiranu profesiju kojom dominiraju interesne grupe nego kao polugu za ostvarivanje javnog interesa. Trebalo bi uložiti napor da se motivišu ovi trenutno pasivni ljudi da razmisle o političkom angažmanu kao o mogućnosti da unaprede uslove u kojima se trenutno nalazi srpska populacija na Kosovu.
6. **Kosovske institucije bi trebale da stvore više šansi za uključivanje žena Srkinja u javni život.** Potrebno je da se stvori više šansi za uključivanje žena Srkinja u politički proces, uključujući tu i rukovodstva političkih partija, medije, kao i javne i privatne institucije. Afirmativna akcija na svim nivoima vlasti i javnih preduzeća je poželjna. Ipak, to bi bio tek prvi korak pošto bi žene takođe trebale da budu podržane da ispunjavaju njihove zadatke na ovim pozicijama, te da imaju proaktivan pristup kako obavezama tako i pitanjima od značaja za zajednicu.

BEOGRAD I SRBI NA KOSOVU

Posle proglašenja nezavisnosti Kosova 2008. godine, Beograd je presekao komunikaciju sa Prištinom, te je organizovao lokalne izbore na Kosovu i uspostavio sopstvene institucije. Beograd je od tada učinio neke značajne izmene u svojoj politici: započeo je dijalog, dogovorio i implementirao određeni broj sporazuma sa Prištinom; nije organizovao lokalne izbore na Kosovu 2012. godine i angažovao se na pronalaženju rešenja za sever u okviru Kosova bez priznanja nezavisnosti. Pored ovih promena u politici, mnogi Srbi na Kosovu

kažu da ih Beograd ne konsultuje na redovnoj osnovi oko pitanja koja su za njih ključna. Oni su preporučili da bi Beograd trebao da ih češće konsultuje i da pre svega uzme u obzir situaciju u kojoj se nalazi srpska zajednica kada donosi političke odluke oko pitanja Kosova.

1. **Beograd i Srbi poslanici u Skupštini Kosova bi trebalo da uspostave saradnju.** Rukovodstvo Srbije bi trebalo da uspostavi otvorenu komunikaciju i saradnju sa Srbima poslanicima u Skupštini Kosova i da postupno formalizuju ovaj odnos. Beograd ne priznaje nezavisnost Kosova, ali je angažovan u direktnom dijalogu sa Vladom Kosova u strategiji „angažman bez priznavanja nezavisnosti“. Ista strategija bi trebala da se primenu na saradnju Beograda sa srpskim parlamentarnim partijama na Kosovu.
2. **Beograd bi trebao da se uključi sve izabrane srpske predstavnike na Kosovu u kreiranje politika usmerenih ka Kosovu kao i u dijalog sa Prištinom.** Politika Beograda ka Kosovu bi trebala da bude jasno definisana, pragmatična i fleksibilna i da uzme u obzir savete i informacije koje mogu da dobiju od svih srpskih predstavnika na Kosovu bez obzira na njihovu partijsku pripadnost ili institucije u čijem radu učestvuju. Oni bi trebali da budu deo procesa kreiranja političkih odluka i ključni faktor u implementaciji politika. Ovo bi moglo da se ostvari kroz formiranje konsultativnog tela u koje bi ušli predstavnici vlade Srbije i predsedništva, izabrani srpski političari iz svih političkih partija koje predstavljaju Srbe na Kosovu, kao i pripadnike srpskog civilnog društva.
3. **Beograd bi trebao da poveća transparentnost i efikasnost svojih fondova usmerenih ka Kosovu.** Beograd bi trebao da bude transparentniji, efikasniji, i odgovorniji u upravljanju srpskim fondovima usmerenim ka Srbima sa Kosova. Veći procenat ovih fondova bi trebao da bude usmeren ka obrazovanju, zdravstvu i ekonomskom razvoju. Beograd bi takođe trebao da reformiše sistem socijalnih davanja koji se primenjuje na Kosovu. Trebao bi da uradi diversifikaciju izvora u cilju stimulanja ekonomske aktivnosti u oblastima naseljenim Srbima, a u cilju uvećanja broja radnih mesta u privatnom sektoru. I Beograd i Srbi koji učestvuju u radu institucija Kosova bi trebali da izrade registar zanimanja koja su najpotrebnija za dalji razvoj ekonomije i društva unutar srpske zajednice na Kosovu. Ovaj registar bi trebao da se koristi u cilju boljeg usmeravanja obrazovnog procesa i prekvalifikacije radnika.
4. **Beograd bi trebao da nastavi sa socijalnim davanjima Srbima na Kosovu.** Sve dok se ne uspostavi ekonomska baza, Vlada Srbije bi trebala da nastavi sa socijalnim davanjima Srbima sa Kosova. U međuvremenu, Srbi zajedno sa Vladom Srbije i institucijama Kosova treba da podrže inicijative koje promovišu ekonomsku aktivnost.

5. **Beograd i lokalne institucije u većinski srpskim opštinama na Kosovu bi trebali da uspostave saradnju.** Beograd bi trebao da uspostavi komunikaciju i saradnju sa upravama većinski srpskih opština na Kosovu. Sada kada je Beograd započeo dijalog sa Vladom Kosova, dalje ignorisanje lokalnih srpskih vlasti na Kosovu nema smisla. Ova saradnja bi mogla da započne sa zajedničkim finansiranjem infrastrukturnih projekata u ovim opštinama. Takva saradnja bi unapredila odnose među Srbima na Kosovu, kao i stanje infrastrukture u opštinama. Takođe bi doprinela racionalnijoj upotrebi finansijskih resursa koje Beograd trenutno izdvaja za Srbe na Kosovu, kao iboljoj upotrebi krajne limitiranih ljudskih resursa Srba na Kosovu.
6. **Beograd bi trebao da normalizuje odnose sa Prištinom.** Beograd bi trebao da igra konstruktivniju ulogu u svom angažmanu sa Prištinom i da normalizuje odnose. Dobri odnosi Beograda i Prištine bi se odrazili na boljim odnosima Srba i Albanaca na Kosovu. Prava normalizacija bi odnosa Beograda i Prištine bi trebala da ogleđa u boljem životu svih koji žive na Kosovu.

SERBËT NË KOSOVË

Rekomandime Politike

PARATHËNIA DHE FALENDERIMET

Debati rreth gjendjes dhe ardhmërisë së serbëve në Kosovë, në pjesën më të madhe ka qenë monopol i zyrtarëve të qeverisë së Serbisë dhe asaj të Kosovës. E njehta ndodhë edhe me dialogun që po zhvillohet mes qeverisë së Kosovës dhe Serbisë, të sponsorizuar nga Bashkimi Evropian. Edhe pse dialogu ka të bëjë me serbët e Kosovës, me institucionet e tyre, sigurinë e tyre, dhe së fundmi, me ardhmërinë e tyre, ata rrallëherë përfshihen apo konsultohen në këtë proces. Dialogu dhe cilësia e marrëveshjeve të arritura në të do të përfitonin vetëm nga përfshirja e drejtpërdrejt e serbëve të Kosovës. Janë pikërisht serbët e Kosovës, së bashku me qytetarët tjerë të Kosovës, ata të cilët do të preken drejtpërdrejt nga vendimet e arritura nga Beogradi e Prishtina.

Në përpjekjet për t'u dhënë mundësinë serbëve të Kosovës që t'i vlerësojnë çështjet ekzistenciale për ta, dhe duke qenë i sinqertë në misionin e tij për promovimin e qeverisjes përfshirëse e të përgjegjshme, Këshilli për Qeverisje Inkluzive (CIG) ka lansuar një iniciativë për politika të përkushtuara serbëve të Kosovës. Pjesëmarrësit në këtë iniciativë kanë qenë përfaqësues të zgjedhur të serbëve të Kosovës, zyrtarë të partive politike të serbëve në Kosovë dhe përfaqësuesit kryesor të shoqërisë civile të tyre. Një diskutim i ndarë është organizuar për gratë serbe të Kosovës. Poashtu, në një numër aktivitetesh kanë marrë pjesë zyrtarë të qeverisë së Kosovës dhe Serbisë, anëtarë të parlamentit të Kosovës e Serbisë, zyrtarë të partive politike të Serbisë dhe të shqiptarëve të Kosovës, ekspertë të politikave nga Prishtina e Beogradi, si dhe diplomatë ndërkombëtar.

Ky program mbështetet nga Departamenti Federal Zvicrran i Punëve të Jashtme (FDFA).

Rezultati i kësaj iniciative është një grup i rekomandimeve të politikave të dhëna nga përfaqësuesit e serbëve të Kosovës. Teksti i parë, *Rekomandime Politike për Akomodimin e Serbëve në Kosovë*, është botuar në maj të vitit 2011 dhe mund të gjendet në web faqen e CIG, www.cigonline.net. Pas ndryshimeve thelbësore politike në Serbi e Kosovë në vitin 2012, pjesëmarrësit kanë bërë një grup tjetër rekomandimesh. Ato janë të prezantuara këtu.

Ne dëshirojmë t'ia bëjmë të qartë lexuesit se këto rekomandime nuk janë të CIG apo FDFA, dhe jodomosdoshmërisht paraqesin opinionet e këtyre organizatave. Ato janë prodhuar drejtpërdrejt nga përfaqësuesit e serbëve të Kosovës në disa diskutime të organizuara dhe të ndërmjetësuara nga CIG. CIG është përpjekur

që në mnëyrë të ndershme të ndihmojë në formulimin e këtyre rekomandimeve, por substanca e tyre u takon në tërësi pjesëmarrësve të kësaj iniciative.

Qëllimi ynë nuk ka qenë lobimi për një zgjidhje të caktuar, por krijimi i një platforme neutrale për serbët e Kosovës, të ardhur nga kampe të ndryshme politike, shpesh kundërshtuese, për të diskutuar problemet e tyre dhe për të dalë me ide për zgjidhjen e tyre. Me këtë program kemi dashur të ndihmojmë në përmirësimin e politikave karshi serbëve të Kosovës, dhe të avancojmë komunikimin e tyre të brendshëm si dhe cilësinë e kontakteve të tyre me qeveritë në Prishtinë dhe Beograd. Në fund të fundit, kjo iniciativë nuk është vetëm për serbët e Kosovës, por për ndërtimin e një Kosove të qëndrueshme multietnike.

Në këtë dokument, serbët nga Kosova ofrojnë keshillat dhe propozimet e tyre politike zyrtarëve të qeverisë në Prishtinë e Beograd, si dhe zyrtarëve të komunitetit ndërkombëtar që merren me Kosovën. Disa nga rekomandimet u drejtohen udhëheqësve politik të vet serbëve të Kosovës.

Ky tekst dhe rekomandimet individuale nuk janë të bazuara në konsensus, por në marrëveshje të gjërë mes pjesëmarrësve. Në një numër rastesh ka qenë e pamundur të arrihet marrëveshje e gjërë. Në raste të tilla kemi vendosur që të përmenden dy nga opinionet të përmendura më së shpeshi. Pothuajse gjithnjë këto raste kanë pasë të bëjnë me çështjen e veriut të Kosovës. Ky dallim në opinionet konfirmon natyrën e rëndë të problemit të veriut dhe se zgjidhja e tij do të jetë e gjatë dhe e mundimshme. Diskutimet poashtu kanë sjellur në sipërfaqe brenga të rëndësishme rreth serbëve në jug të lumit Ibër. Pjesëmarrësit nga ajo pjesë e Kosovës e kanë bërë të qartë se çështja e veriut nuk mund të shihet si e izoluar dhe duhet të konsiderohet si pjesë e problemit të përgjithshëm të akomodimit të të gjithë serbëve të cilët jetojnë në Kosovës, si në veri, ashtu edhe në jug.

Ne besojmë fuqishëm se zgjidhjet më të qëndrueshme edhe për problemet më të vështira, vijnë nga diskutimet dhe mendimet e atyre të cilët janë drejtpërdrejt të prekur nga problemi. Shpresojmë se këto ide të serbëve të Kosovës, të paraqitura në këtë dokument, do t'u ndihmojnë atyre që janë përgjegjës për gjendjen e tyre, që të arrijnë zgjidhje më të mira dhe të përmirësojnë kushtet në të cilat jetojnë serbët e Kosovës sot, si dhe të përmirësojnë jetën e të gjithë atyre që jetojnë në Kosovë dhe të kontribuojnë në ndërtimin e një Kosove multietnike dhe demokratike. Disa nga opinionet e shprehura nga pjesëmarrësit në këtë dokument mund të mos jenë të pranueshme për disa politikanë në Prishtinë, apo në Beograd, apo edhe për disa nga komuniteti ndërkombëtar. Megjithatë, ne besojmë se injorimi i problemit nuk ndihmon në zgjidhjen e tij. Kjo është arsyeja pse duhet të degjojme se çfarë besojnë të tjerët të jetë zgjidhja më e mirë. Kjo është mënyra se si fillon debati i vërtetë dhe produktiv.

Se a do të realizohen këto ide, kjo varet nga udhëheqësit politik të të gjitha palëve dhe nga komuniteti ndërkombëtar. Shpresa jonë është që ata do të degjojnë më me kujdes mendimet e serbëve nga Kosova dhe ti marrin parasysh, sidomos në raste kur marrin vendime për çështjet të cilat i prekin ata serbë në mënyrë të drejtpërdrejtë.

Në përfundim, falenderimet tona kryesore shkojnë për pjesëmarrësit, në veçanti për përfaqësuesit serbët nga Kosova, për përfshirjen e tyre aktive, kontributin thelbësor, dedikimin e tyre ndaj këtij programi dhe pajtimin që të bashkëpunojnë ngushtë me CIG dhe ndërmjetësimin tonë.

Gjithashtu u jemi shumë falenderues kolegëve dhe miqve tanë nga Departamenti Federal Zvicrran i Punëve të Jashtme, ambasadorëve Lukas Beglinger, Krystyna Marty, Jean-Daniel Ruch, dhe Claude Wild, Roland Salvisberg, Caroline Tissot, dhe Talia Wohl, për mbështetjen e tyre të parezervë dhënë aktiviteteve të CIG, si dhe bashkëpunimin e tyre të pazëvendësueshëm. Në vecanti e falenderojmë Norbert Rüttsche, i cili ka marrë pjesë në numrin më të madh të aktiviteteve dhe ka qenë qenësor në implementimin e këtij programi. Pa inkurajimin dhe pjesëmarrjen e tyre, kjo iniciativë nuk do të ishte e mundur. Përfshirja e tyre konfirmon kontributin e rëndësishëm dhe të vazhdueshëm që është duke e bërë diplomacia zvicrrane, në ndërtimin e një Kosove demokratike dhe vërtet multietnike.

Gjithashtu duam ta falenderojmë kryetarin e bordit të drejtorëve të CIG, profesor Steven L. Burg, për përfshirjen e tij aktive, si dhe anëtarët tjerë të bordit, Gordon N. Bardos dhe Michael W. Elf, për përkrahjen dhe këshillat e vazhdueshme.

Nënkryetari i CIG, Shpetim Gashi ka qenë i pazëvendësueshëm në implementimin dhe organizimin e kësaj iniciative. Gjithashtu falenderojmë kolegët tanë në Evropë, Arbër Kuçi, Igor Novaković, Ivana Stanojev dhe Marija Govedarica për kontributin e tyre.

Alex N. Grigorev, Kryetar

Nju Jork

HYRJJE

Pas ndryshimeve që ndodhën që nga maji i vitit 2011 – dialogu i sponsorizuar nga BE-ja mes Beogradit e Prishtinës, duke përfshirë ate mes dy kryeministrave dhe presidentëve të Kosovës e Serbisë, eskalimin e krizës në veri të Kosovës, zgjedhjet e reja parlamentare e presidenciale dhe ndërrimin e qeverisë dhe presidentit në Serbi, fillimin e implementimit të marrëveshjeve mes Beogradit e Prishtinës, përfshirë atë të Menaxhimit të Integruar të Kufijve (IBM) – ambientet politike në Kosovë e Serbi kanë ndryshuar dukshëm. Në këtë kontekst, Këshilli për Qeverisje Inkluzive e ka parë të nevojshme tu japë mundësinë pjesëmarrësve të programit të tij mbi ardhmërinë e komunitetit serb në Kosovë, ta përgatisin një tekst me rekomandime politikash. Këto diskutime janë mbajtur gjatë vitit 2012. Rekomandimet e kaluara të politikave janë publikuar në maj të vitit 2011 dhe mund të gjenden në ueb faqën e CIG: www.cigonline.net/images/Serb_Accommodation_in_Kosovo_Policy_Recommendations.pdf

Pjesëmarrësit kanë konsideruar se rekomandimet e vitit 2011 janë të mira dhe realiste, por nuk kanë qenë të kënaqur me faktin se shumica e tyre nuk janë zbatuar. Në këtë aspekt, një numër pjesëmarrësish kanë propozuar që, pasi që qeveria e Serbisë nuk i ka pranuar rekomandimet si një udhërrëfyes dhe pasi që situata politike rreth çështjes së Kosovës ka ndryshuar dukshëm, ata do të duhej ta rishikonin tekstin dhe të dilnin me një grup të ri rekomandimesh.

Pjesëmarrësit janë pajtuar se ekziston mungesë e përpjekjeve për zbatimin e rekomandimeve. Ata kanë thënë se Beogradi nuk ka dashur t'i japë shumë rëndësi publike këtyre rekomandimeve. Për më shumë, pjesëmarrësit poashtu kanë thënë se serbët nga Kosova kanë mundur të bëjnë shumë më tepër në koordinimin e përpjekjeve dhe deklaratave të tyre.

Gjatë vitit 2012, pjesëmarrësit e projektit nuk kanë diskutuar vetëm se si gjendja aktuale ndikon në këto rekomandime, por edhe mënyrat se si të rishkruhen ato duke pasë parasysh një pikëpamje realiste të mundësive për implementimin e tyre. Ata kanë vënë theksin në faktin se nevojitet inkurajimi i një gatishmërie politike nga ana e politikanëve si në Beograd ashtu edhe në Prishtinë. Së këndejmi, një numër i madh i rekomandimeve në këtë tekst inkurajojnë një gatishmëri më të madhe politike në të dyja anët. Zbatimi i shumë rekomandimeve varet kryesisht nga vendosmëria politike, dhe jo edhe aq nga resurset financiare.

Duke adresuar procesin e implementimit, pjesëmarrësit kanë theksuar se vet ata duhet të bëjnë presion mbi ata të cilët duhet të zbatojnë rekomandimet si dhe t'u ndihmojnë atyre në gjetjen e qasjeve më të mira. Ata poashtu kanë thënë

se ata duhet të luajnë një rol më aktiv në procesin e implementimit, e jo vetëm në atë të dhënies së rekomandimeve.

Rekomandimet nuk janë bazuar në konsensus por në marrëveshje të gjëra të pjesëmarrësve në diskutim, prandaj jo çdo rekomandim mund t'i mvishet secilit pjesëmarrës. Pjesëmarrësit kanë marrë pjesë në këtë iniciativë në kapacitetin e tyre personal dhe mendimet e tyre jodomosdoshmërisht paraqesin ato të organizatave të cilat i përfaqësojnë. Rekomandimet do t'u dërgohen institucioneve të Serbisë e Kosovës, akterëve tjerë me influencë, si dhe përfaqësuesve ndërkombëtar, përgjegjës dhe të interesuar për zhvillimin e politikave që kanë të bëjnë me Kosovën.

SIGURIA DHE TË KTHYERIT

Siguria: Pjesëmarrësit janë pajtuar se siguria e serbëve në Kosovë është ende e pamjaftueshme, por duhet theksuar se sfidat e sigurisë dallojnë mes komunitetit serb në veri dhe në jug të lumit Ibër. Në këtë moment, problemet e lidhura me krimin e organizuar dominojnë në veri, kurse incidentet ndëretnike janë sporadike. Në pjesën tjetër të Kosovës, problemet dominante përfshijnë të dyja, krimin e organizuar dhe incidentet ndëretnike. Së këndejmi, për shkak të këtyre sfidave të ndryshme të sigurisë, çështja e sigurisë në veri dhe në pjesën tjetër të Kosovës duhet të adresohet në mënyra të ndryshme. Ekziston një tendencë e përhapur nga të dyja palët që të politizohen krimet dhe incidentet para mbylljes së hetimeve nga policia. Pjesëmarrësit kanë tërhequr vërejtjen për këtë dhe kanë qenë fuqishëm kundër politizimit të krimeve dhe lënies së fajit komunitetit tjetër. Akuzat të tilla rezultojnë në rritjen e tensioneve ndëretnike.

1. **Efikasiteti i organizmave që janë përgjegjëse për garantimin e sigurisë së qytetarëve në veri – Policia e Kosovës (PK), Misioni Evropian i Sundimit të Ligjit (EULEX), dhe KFOR-i – duhet të përmirësohet.** Së këndejmi, në kuadër të dialogut Beograd-Prishtinë, është e nevojshme të adresohet çështja e dhënies së përgjegjësisë së plotë për sigurinë në veri PK-së. Është poashtu e nevojshme që në mënyrë aktive të përfshihet EULEX-i në punën e policisë, me qëllim të zbulimit dhe procesimit të të gjitha krimeve. Disa individë abuzojnë me vonesën e zgjidhjes së krimeve. Për këtë arsye, ky proces duhet të përshpejtohet.
2. **Gjyqësori i pranueshëm për të gjithë akterët (Prishtina, Beogradi dhe komuniteti ndërkombëtar) duhet të instalohet në veri urgjentisht.** Qëllimi është sundimi i ligjit dhe jeta normale për të gjithë qytetarët. Pa i dënuar përgjegjësit për kryerjen e krimeve, nuk është e mundur vendosja e sundimit të ligjit. Kuotat e punësimit për komunitetet etnike jo-shumicë, të ofruara nga ligji i Kosovës duhet të respektohen në krijimin e gjyqësorit.
3. **Institucionet që janë përgjegjëse për sundimin e ligjit duhet të**

ngrisin kapacitetet e tyre profesionale për zgjidhjen e çështjeve të jashtëzakonshme. Kryerësit e krimeve kundër anëtarëve të komunitetit serb në Kosovë duhet të gjenden dhe të dënohen. Me qëllim të ngritjes së efikasitetit në zgjidhjen e këtyre rasteve, përfshirja e më shumë serbëve brenda PK-së dhe gjyqësorit është e domosdoshme. Beogradi duhet ta mbështes këtë përfshirje. Udhëheqësit politik të të gjitha komuniteteve në Kosovë duhet të tregojnë gatishmëri të qartë politike për zgjidhjen e këtyre rasteve dhe për përfshirje më të gjërë të serbëve në institucionet e sundimit të ligjit.

4. **Fati i të gjithë të zhdukurve duhet të ndriçohet.** Prishtina, Beogradi dhe komuniteti ndërkombëtar duhet të vazhdojnë dhe të përfundojnë punën e tyre për ndriçimin e fatit të personave të zhdukur në Kosovë.

Kthimi: E drejta për tu kthyer është e drejtë njerëzore. Cdokush duhet të jetë në gjendje të kthehet dhe të rikërkojë pronën e tij. Prishtina, Beogradi dhe komuniteti ndërkombëtar duhet t'u mundësojnë të gjithë personave të zhvendosur, pavarësisht përkatësisë së tyre etnike, që të kthehen në shtëpitë dhe pronat e tyre. Rezultatet e kthimeve që nga përfundimi i luftës kanë qenë tepër të dobëta dhe shanset për më shumë të kthyer janë duke u zvogëluar. Mungesa e sigurisë, intimidimi i të kthyerve, gatishmëria e pamjaftueshme politike nga Prishtina e Beogradi për të përkrahur kthimin, dhe mungesa e mundësive ekonomike janë pengesat kyçe për kthim thelbësor.

1. **Institucionet e Kosovës dhe komuniteti ndërkombëtar duhet të angazhohen më shumë në sigurimin e një ardhmërie më të mirë për të kthyerit.** Kjo do të përbente një mesazh të qartë drejtuar të zhvendosurëve, se ekzistojnë kushtet për kthime të qëndrueshme në Kosovë. Kushtet për integrim të qëndrueshëm në shoqëri duhet të ofrohen për te kthyerit, duke krijuar vende pune për ta, duke ofruar shkollim, përkujdesje shëndetësore etj. Pronat e tyre duhet të mbrohen dhe të kthehen në pronësi të tyre duke përfshirë edhe rastet kur të tjerët kanë uzurpuar këto prona. Autoritetet lokale duhet të angazhohen më shumë në krijimin e mundësive të tilla, në qëndrueshmërinë e kthimeve dhe në krijimin e një atmosfere tolerante për të kthyerit në komunat e tyre. Qeveria e Kosovës duhet të ndajë fonde shtesë nga buxheti i saj për të mbështetur ata të cilët tashmë janë kthyer. Kjo nuk do të përmirësonte vetëm kushtet e jetesës për të kthyerit, por edhe do të bënte që ata të ndihen të mirëseardhur në Kosovë, si dhe do të dërgonte një mesazh të qartë se institucionet janë të vendosura në këtë proces.
2. **Institucionet e Kosovës, EULEX-i, dhe KFOR-i duhet të ofrojnë garanca shtesë të sigurisë për të kthyerit.** Të kthyerit ballafaqohen me një numër

sfidash, prej të cilave më seriozja është ajo e mungesës së sigurisë. Institucionet e Kosovës në bashkëpunim me EULEX-in dhe KFOR-in duhet të ngrisin nivelin e mbrojtjes. Organizmat përgjegjës duhet të reagojnë shpejtë dhe me efikasitet në rast të incidenteve dhe dhunës drejtuar të kthyerve dhe pronave të tyre. Politikanët në Prishtinë e Beograd duhet të bashkëpunojnë në krijimin e një atmosfere më të mirë dhe në përmirësimin e kushteve për të kthyerit.

VERIU I KOSOVËS

Cështja e veriut të Kosovës mbetet sfidë serioze për Prishtinën, Beogradin dhe komunitetin ndërkombëtar, si dhe për serbët e Kosovës. Veriu është cështja e vetme më e veshitura me të cilën ballafaqohen kryeministrat e Kosovës e Serbisë në dialogun e sponsorizuar nga Brukseli. Pjesëmarrësit kanë definuar një numër cështjesh dhe kanë dhënë sugjerime për zgjidhjen e tyre. Ata nuk kanë qenë në gjendje të arrijnë konsensus për këto cështje. Disa pjesëmarrës, kryesisht nga veriu, kanë qenë në favor të vendosjes së një sistemi i cili do të ofronte hapësirë për vendimmarrje autonome për serbët në veri, ndërsa te tjerët, kryesisht nga jugu i lumit Ibër kanë thënë se cështja e veriut është pjesë e problemit të përgjithshëm të serbëve në Kosovë dhe duhet të trajtohet si e tillë.

1. Qeverisja lokale. Pjesëmarrësit nuk kanë qenë në gjendje të arrijnë konsensus rreth cështjes së vendosjes së institucioneve lokale të pranueshme për të gjithë akterët politik. Disa kanë thënë se institucionet lokale ekzistuese në veri janë legjitime dhe legale për Beogradin, dhe legjitime por ilegale për Prishtinën dhe komunitetin ndërkombëtar. Sido që të jetë, është propozuar që të gjithë akterët duhet t'i pranojnë këto institucione si organizma tranzicional. Disa pjesëmarrës kanë thënë se tranzicioni duhet të zgjasë derisa të ketë marrëveshje për të organizuar zgjedhjet lokale në veri. Brukseli ka bërë një hap para duke komunikuar në mënyrë të drejtpërdrejt me këto institucione, dhe në këtë kontekst, ai duhet ta inkurajojë Prishtinën ta bëjë të njejtën, kurse institucionet në veri të tregojnë gatishmëri më të madhe për të komunikuar dhe për të bashkëpunuar me Prishtinën, me qëllim të përmirësimit të jetërave të qytetarëve në veri. Së këndejmi, duhet të arrihet mirëkuptim i ndërsjellë mes Prishtinës, Beogradit dhe komunitetit ndërkombëtar, dhe institucioneve të tanishme lokale serbe në veri. Një numër i pjesëmarrësve, kryesisht nga veriu, kanë thënë se duhet krijuar Asociacioni i Komunave Serbe të Veriut dhe i njeiti duhet të ngritet në nivelin e entitetit special, me qëllim të transformimit të tij në parlament. Marrëdhëniet mes Asociacionit dhe Prishtinës do të rregulloheshin në negociata direkte mes tyre, me përkrahjen e Beogradit dhe ndërmjetësimin e komunitetit ndërkombëtar. Megjithatë, një numër i pjesëmarrësve, kryesisht nga pjesa

tjetër e Kosovës, kanë qenë kundër këtij propozimi, disa mjaft fuqimisht, duke thënë se një lëvizje e tillë jo vetëm që është jorealiste – nuk ka gjasa që Prishtina dhe komuniteti ndërkombëtar të pajtohen me ate – por, ajo mund edhe ti lëndojë interesat e serbëve në jug të lumit Ibër, ku aktualisht jetojnë dy të tretat e serbëve në Kosovë. Ata frigohen se krijimi i një entiteti të tillë special do të jetë i dëmshëm për të drejtat e tyre të tanishme.

2. **Siguria.** Sa i përket sigurisë në veri, është thënë se PK-ja nuk është duke funksionuar me kapacitete të kënaqshme. Një numër pjesëmarrësish nga veriu kanë thënë se Prishtina, Beogradi dhe komuniteti ndërkombëtar duhet të punojnë në integrimin anëtarëve të strukturave të ndryshme të sigurisë në veri, në një trupë të vetme rajonale policore. Një organizatë e një niveli të tillë rajonal, pjesë e propozimit për Asociacionin e Komunave Serbe në Veri, duhet të lidhet në mënyrë horizontale me qëllim të koordinimit me Ministrinë e Punëve të Brendshme të Kosovës. Ky proces duhet të përfundojë para largimit të strukturave serbe në veri të Kosovës. Pjesëmarrësit e tjerë, megjithatë, kanë thënë se niveli i të drejtave dhe organizimit të policisë në veri duhet të jenë të njëjta si në tërë Kosovën. Në të kundërtën, kjo mund të ndikojë negativisht në të drejtat e tyre dhe në efikasitetin e policisë në tërë Kosovën.
3. **Gjyqësori.** Në veri të Kosovës, sistemi ligjor i Kosovës nuk implementohet dhe sistemi ligjor i Serbisë nuk respektohet në tërësi, duke krijuar kështu një vakum të plotë ligjor. Një sistem funksional ligjor duhet të vendoset. Për shembull, në lidhje me krimet e ndryshme policia thotë se ata i kanë provat, por se gjykatat lokale nuk kanë as kapacitete e as juridiksion për ti ndjekur kryesit e krimeve. Pasiqë nuk është e mundur të procesohen krimet me kapacitetet e tanishme gjyqësore, koordinimi mes të gjitha institucioneve duhet të vendoset përmes dialogut që po zhvillohet në Bruksel. Prishtina dhe Beogradi duhet të gjejnë një zgjidhje rreth kornizës ligjore që duhet të përdoret në veri. Pjesëmarrësit kanë thënë se gjyqësori duhet të jetë i pavarur. Reforma e gjyqësorit në veri duhet të bëhet nga gjykatat e Kosovës, duke filluar nga trupat më të lartë gjyqësor përmes monitorimit dhe përfshirjes së gjyqtarëve të EULEX-it. Gjykatat në veri duhet të përbëhen nga gjykatës prej popullatës lokale me pjesëmarrjen dhe monitorimin e gjyqtarëve ndërkombëtarë. Përkrahja e komunitetit ndërkombëtar është e nevojshme në financimin e strukturës së tanishme të gjyqësorit, deri në nivelin e gjykatave komunale dhe atyre rajonale.
4. **Shëndetësia dhe edukimi.** Sistemi i edukimit dhe ai shëndetësor në veri të Kosovës duhet të funksionojnë si pjesë e sistemit të edukimit dhe shëndetësisë së Serbisë. Një marrëveshje për këtë duhet të arrihet në vitin 2013, përmes dialogut mes Prishtinës e Beogradit, i cili po zhvillohet

KOMUNITETI NDËRKOMBËTAR

Komuniteti ndërkombëtar vazhdon të luajë një rol të rëndësishëm në ofrimin e sigurisë për serbët në Kosovë. Pjesëmarrësit kanë propozuar që komuniteti ndërkombëtar në Kosovë, sic janë EULEX-i dhe KFOR-i, duhet të angazhohen më tepër në përmirësimin e sigurisë për të gjithë serbët në Kosovë – si në veri, ashtu edhe në jug të lumit Ibër, dhe të ushtrojë tryzni mbi Prishtinën që t'i implementojë në plotni ligjet e saja në raport me serbët, veçanërisht në komunat me popullsi shumicë serbe. Pjesëmarrësit poashtu kanë thënë se komuniteti ndërkombëtar duhet ta rrisë komunikimin me serbët në Kosovë për tu njohur me problemet me të cilat ballafaqohen ata. Sa u përket serbëve, një nga organizatat më të rëndësishme ndërkombëtare në Kosovë është EULEX-i. Pjesëmarrësit kanë thënë se misioni duhet të bëjë më shumë në luftimin e kimit të organizuar dhe në krijimin e një atmosfere të sigurtë për të gjitha komunitetet.

1. **Komuniteti ndërkombëtar dhe të drejtat e njeriut në Kosovë.** EULEX-i, KFOR-i, OSBE-ja, UNMIK-u, organizatat tjera të KB-së, Këshilli i Evropës dhe misionet diplomatike në Prishtinë përfaqësojnë komunitetin ndërkombëtar në Kosovë. Komuniteti ndërkombëtar duhet të bëjë më shumë në mbrojtjen e të drejtave të njeriut në Kosovë, në pajtim me kornizat ligjore ekzistuese të Kosovës dhe ato ndërkombëtare. Prishtina, Beogradi dhe serbët në institucionet e Kosovoës dhe ato të Serbisë, si dhe organizatat joqeveritare duhet të rrisin bashkëpunimin me komunitetin ndërkombëtar rreth kësaj çështjeje.
2. **Komuniteti ndërkombëtar duhet të insistojë në implementimin e të gjitha ligjeve të Kosovës të cilat kontribuojnë në përmirësimin e përgjithshëm të gjendjes së serbëve në Kosovë.** Përfaqësuesit serbë në institucionet e Kosovës, si dhe përfaqësuesit serbë në institucionet e Serbisë duhet që drejtpërdrejt apo përmes kontakteve të tyre me përfaqësuesit e komunitetit ndërkombëtar, të ndikojnë në qeverinë e Kosovës për zbatimin e të gjitha ligjeve të Kosovës të cilat kontribuojnë në përmirësimin e gjendjes së serbëve në Kosovë. Kjo në vecanti ka të bëjë me ligjet të cilat lidhen me lirinë e lëvizjes, punësimin, eliminimin e plotë të diskriminimit gjuhësor (e drejta për ta përdorur gjuhën e folur dhe të shkruar), dhe forcimin e sektorit medial në gjuhën serbe, si dhe krijimin e kushteve të barabarta për punësim, shkollim dhe shëndetësi.
3. **Komuniteti ndërkombëtar duhet ta lehtësojë një komunikim dhe bashkëpunim më të madh mes serbëve e shqiptarëve në Kosovë, në sferën private dhe ate publike.** Kjo mund të arrihet përmes aktiviteteve të cilat

promovojnë shkëmbimin e opinioneve mes politikanëve, përfaqësuesve të shoqërisë civile, grave dhe të rinjve nga të dyja komunitetet, si dhe përmes lehtësimit të dialogut në nivele të ndryshme mes Beogradit e Prishtinës. Pjesëmarrësit besojnë se shëndrrimi i komunikimit ndëretnik dhe bashkëpunimit në një zhvillim normal është çelësi për ndërtimin e një shoqërie funksionale dhe tolerante.

4. **Komuniteti ndërkombëtar duhet ta garantojë funksionimin e institucioneve shërbyese të Serbisë.** Institucionet shërbyese të Serbisë – edukimi dhe shëndetësia – janë të një rëndësie vitale për komunitetin serb. Ato duhet të funksionojnë të papënguar, përveç nëse, apo derisa një marrëveshje për ta ndërruar statusin e tyre të arrihet mes Prishtinës e Beogradit. Disa serbë frigohen se Prishtina mund të ushtrojë tryzni me qëllim të mbylljes së këtyre institucioneve. Komuniteti ndërkombëtar duhet të garantojë që puna e këtyre institucioneve të vazhdojë e papënguar.

INSTITUCIONET E KOSOVËS

Institucionet e Kosovës janë njohur nga pjesa më e madhe e serbëve në jug të lumit Ibër, por ato bojkotohen nga serbët në veri, të cilët kanë institucionet e tyre të njohura si institucione të Serbisë apo paralele. Institucionet e Kosovës kanë implementuar pjesën më të madhe të dispozitave të planit të Ahtisaarit në jug, përfshirë edhe krijimin e komunave të reja me shumicë serbe, si dhe kanë përfshirë përfaqësues serbë në koalicionin qeveritar, duke u dhënë atyre tri ministri dhe një zëvendës kryeministër. Komunitat e reja në jug janë duke funksionuar relativisht mirë dhe ofrojnë shërbimet e nevojshme për komunitetin serb.

Pjesëmarrësit janë pajtuar që institucionet e Kosovës kanë shënuar progres në përmirësimin e jetës së serbëve, por kanë thënë se ato duhet të bëjnë më shumë për ta fituar besimin e komunitetit serb. Disa pjesëmarrës kanë thënë se plani i Ahtisaarit në jug duhet të zbatohet në plotni. Ky do të ishte mesazhi më i mirë për t'u treguar të gjithë serbëve në Kosovë se institucionet e Kosovës janë për integrim, për forcimin e bashkëjetesës dhe për krijimin e besimit. Ata poashu kanë thënë se krimet kundër serbëve dhe rastet e pronave që lidhen me komunitetin serb, duhet të zgjidhen më shpejtë me qëllim të përmirësimit të situatës së serbëve dhe kredibilitetit të institucioneve të Kosovës në sytë e serbëve.

1. **Institucionet e Kosovës duhet të përmirësojnë kushtet e jetesës për serbët.** Pikë së pari, ato duhet sipas mundësive të fokusohen në përmirësimin e prospektit ekonomik për këtë komunitet. Poashtu është e rëndësishme të krijohen kushtet për ruajtjen e identitetit kombëtar përmes rrespektimit të plotë të ligjeve mbi përdorimin e gjuhës dhe shkrimit, simbolet nacionale, kulturën dhe edukimin. Prishtina duhet t'i implementojë të gjitha ligjet e

saja, veçanërisht në transferimin e kompetencave tek institucionet lokale. Transferimi i kompetencave do ta përmirësojë qeverisjen lokale, dhe në komunat me shumë serbe do ta ndërtojë besimin e ndërsjellë. Komuniteti ndërkombëtar, serbët e Kosovës, dhe organizatat joqeveritare serbe si dhe mediat, duhet të ushtrojnë trysni shtesë mbi Prishtinën që t'i respektojë plotësisht ligjet që kanë të bëjnë me komunitetet jo-shumicë.

2. **Përfaqësimi i mjaftueshëm i serbëve (nga veriu dhe jugu) në të gjitha institucionet dhe proceset politike në Kosovë duhet të garantohet.** Ulëset e rezervuara në parlamentin e Kosovës për komunitetin serb, duhet të ruhen. Në këtë aspekt, komuniteti ndërkombëtar dhe serbët në institucionet e Kosovës luajnë një rol kyç. Organizatat joqeveritare serbe do të mund të kontribuonin në këtë drejtim gjithashtu. Sipas planit të Ahtisaarit, ulëset e rezervuara për komunitetin serb janë lejuar vetëm për dy mandatet e para pas aprovimit të planit. Megjithatë, pjesëmarrësit kanë thënë se, duke marrë parasysh kushtet e vazhdueshme të vështira për serbët, kjo e drejtë duhet të vlejë edhe për dy mandate tjera, dhe në afat më të gjatë, të bëhet e përhershme.
3. **Duhe të bëhet një analizë e procesit të decentralizimit në Kosovës.** Institucionet e Kosovës përgjegjëse për qeverisjen lokale, në bashkëpunim me serbët e institucioneve qendrore e lokale duhet ta bëjnë një analizë të implementimit të procesit të decentralizimit dhe të përpjekjeve për forcimin e qeverisjes lokale. Analiza duhet të tregojë se cilat kompetenca janë transferuar tek institucionet lokale, e cilat jo, dhe arsytet për këtë.
4. **Forcimi i qëndrueshmërisë së popullatës serbe në Kosovë.** Institucionet në Kosovë duhet të krijojnë mundësi politike dhe ekonomike për mbijetesën e komunitetit serb. Karakteri multietnik i Kosovës duhet të ruhet. Është e nevojshme të adoptohen masa për ruajtjen e popullatës serbe në Koovë, veçanërisht në komunat me shumicë serbe. Në këtë kontekst, roli i institucioneve lokale në komunat me shumicë serbe, duhet të fuqizohet në vendimmarrje rreth çështjeve lokale, siç është privatizimi i qendres së skijimit në Brezovicë (në komunën e Shtërpces), që do të krijojë një numër të madh të vendeve të punës për popullatën serbe në këtë pjesë.
5. **Institucionet e Kosovës duhet të përkrahin pjesëmarrjen e serbëve në jetën politike dhe publike.** Institucionet e Kosovës duhet të përkrahin pjesëmarrjen e serbëve në jug pasi që ata paraqesin dy të tretat e komunitetit serb në Kosovë, por poashtu pasi që shërben si një shembull i mirë i bashkëjetesës shqiptaro-serbe dhe bashkëqeverisjes, dhe do të mund të përmirësonte marrëdhëniet e përgjithshme mes dy shoqërive. Duke abstenuar nga përdorimi i dhunës me qëllim të vendosjes së autoritetit në veri, përpos kur ekziston pajtimi mes të gjitha palëve, dhe nga retorika

e ashpër kundrejt serbëve në veri, qeveria e Kosovës duhet të angazhohet aktivisht me të gjithë përfaqësuesit e zgjedhur politik të serbëve të veriut.

POLITIKAT E SERBËVE NË KOSOVË

Komuniteti serb në Kosovë mbetet i ndarë mes serbëve në jug dhe atyre në veri. Duke marrë parasysh rrethanat e ndryshme, disa pjesëmarrës kanë thënë se atyre duhet qasur me politika të ndryshme nga Prishtina, Beogradi dhe komuniteti ndërkombëtar. Megjithatë, disa tjerë kanë thënë se serbët në Kosovë duhet të trajtohen si një komunitet i vetëm dhe se të bashkuar mund të arrijnë më shumë. Ata poashtu kanë sugjeruar përfshirjen e jo-politikanëve në këto përpjekje, vecanërisht të më shumë grave dhe të rinjëve serbë të Kosovës. Shumë pjesëmarrës kanë thënë se përfshirja e serbëve në çështjet të cilat nuk merren drejtpërdrejt me komunitetin e tyre, siç janë privatizimi dhe reforma ligjore, është kyçe për ardhmërinë e qëndrueshme të tyre në Kosovë. Por shumë pjesëmarrës kanë theksuar se dallimet mes serbëve në veri dhe atyre në jug do të mbeten të tilla deri në gjetjen dhe implementimin e një zgjidhjeje për veriun.

1. **Partitë politike serbe duhet të vendosin bashkëpunim më të madh.** Partitë politike serbe duhet t'i harmonizojnë politikat e tyre dhe të veprojnë si një aleancë politike fleksibile, sidomos në çështjet që janë me interes të veçantë për komunitetin serb. Një harmonizim i tillë, jo vetëm që do të promovojë kohezionin politik e social, por poashtu do të forcojë fuqinë e të bërit pazar të komunitetit serb në politikën e Kosovës. Bashkëpunimi në çështjet kyçe duhet të vendoset mes të gjithë anëtarëve serbë të parlamentit të Kosovës, pavarësisht përkatësisë partiake. Duhet krijuar kushtet që të gjitha partitë serbe të jenë në gjendje të bashkëpunojnë të papënguar në tërë territorin e Kosovës. Partitë politike serbe duhet të vendosin bashkëpunim më aktiv me përfaqësuesit e komunitetit ndërkombëtar në Kosovë.
2. **Serbët në Kosovë duhet të angazhohen në çështje të përgjithshme.** Partite serbe duhet të angazhohen në çështje joetnike – privatizimi, buxheti i Kosovës, zhvillimi ekonomik, reforma qeverisëse, lufta kundër korrupsionit dhe krimin të organizuar, sundimi i ligjit, reforma kushtetuese, dhe reforma zgjedhore – të cilat kanë pasoja për të gjithë banorët e Kosovës. Interesat e komunitetit serb dhe komuniteteve tjera janë në pajtim me shumë nga këto çështje.
3. **Beogradi duhet ta përkrahë pjesëmarrjen politike të serbëve.** Beogradi duhet ta njohë vendimin e serbëve për të marrë pjesë në institucionet e Kosovës. Beogradi duhet haptazi ta përkrah një pjesëmarrje më të gjërë të serbëve në zgjedhjet e Kosovës në mënyrë që të forcohet pozita e serbëve

në institucionet e Kosovës, dhe në vendimmarrje.

4. **Debati publik në veri duhet të demonopolizohet.** Një atmosferë tolerante duhet të krijohet për publikun që të debatojë pozitën dhe pikëpamjet e ndryshme rreth çështjeve politike dhe jopolitike, të cilat i preokupojnë serbët që jetojnë në veri të Kosovës. Në këtë moment, një grup i vogël i njerëzve dominojnë debatin rreth proceseve politike në veri të Kosovës. Shumë pjesëmarrës kanë thënë se ata të cilët përkrahin radikalët e dominojnë debatin dhe se më shumë hapësirë duhet t'u jepet atyre që përkrahin pozicione dhe zgjidhje më të moderuara.
5. **Prishtina, Beogradi dhe komuniteti ndërkombëtar duhet të punojnë në krijimin e mundësive për përfshirjen e të rinjëve dhe njerëzve të rinj në proceset politike.** Është e nevojshme të krijohen më shumë mundësi për përfshirjen e të rinjëve dhe individëve të rinj nga komuniteti serb, në procesin politik në Kosovë, për të promovuar qasje të reja për zgjidhjen e çështjeve të ndryshme. Shumica prej tyre u ikin angazhimit politik sepse e shohin politikën si një profesion të korruptuar të dominuar nga grupet e interesit, dhe jo si mjet për të përmirësuar interesin publik. Një përpjekje duhet të bëhet për të motivuar këta njerëz pasiv që ta marrin parasysh angazhimin politik si një mundësi për përmirësimin e kushteve të tanishme në të cilat jeton popullata serbe në Kosovë.
6. **Institucionet e Kosovës duhet të krijojnë më shumë mundësi për përfshirjes e grave serbe në jetën publike.** Nevojitet krijimi i më shumë mundësive për përfshirjen e grave serbe në procesin politik, përfshirë pozitën udhëheqëse të partive politike, mediave, dhe institucioneve publike e private. Rekomandohet veprimi afirmativ në të gjitha nivelet e qeverisë dhe ndërmarrjeve publike. Megjithatë, ky do të ishte vetëm hapi i parë, pasi që gratë duhet poashtu të përkrahen në përmirësimin e obligimeve të tyre në këto pozita, duke pasur kështu një qasje proaktive si për obligimet, ashtu edhe për pyetjet e rëndësishme për komunitetin.

BEOGRADI DHE SERBËT NË KOSOVË

Pas shpalljes së pavarrësisë së Kosovës në vitin 2008, Beogradi pat ndërprerë komunikimin me Prishtinën, organizoi zgjedhje lokale në Kosovë dhe vendosi institucionet e veta atje. Që nga ajo kohë, Beogradi ka bërë disa ndryshime maadhore të politikave: ka filluar dialogun dhe ka arritur dhe implementuar një numër marrëveshjesh me Prishtinën; nuk ka organizuar zgjedhje lokale në Kosovë në vitin 2012; dhe është angazhuar në gjetjen e zgjidhjes për veriun brenda Kosovës, pa e njohur pavarësinë e saj. Përkundër këtyre ndryshimeve

në politika, shumë serbë në Kosovë thonë se Beogradi nuk konsultohet me ta aq sa duhet në lidhje me çeshtjet të cilat janë kryesore për ta. Ata rekomandojnë që Beogradi duhet t'i konsultojë më shpesh dhe t'a marrë parasysh gjendjen e komunitetit serb, kur merret me ndërtimin e politikave për Kosovën.

1. **Beogradi dhe anëtarët serbë të parlamentit të Kosovës duhet të vendosin bashkëpunimin.** Udhëheqësia e Serbisë duhet të vendosë komunikim të hapur dhe bashkëpunim me anëtarët serbë në parlamentin e Kosovës, dhe në mënyrë graduale ta formalizojnë marrëdhënien mes tyre. Beogradi nuk e njeht pavarësinë e Kosovës, por është përfshirë në dialog direkt me qeverinë e tij, nën strategjinë e "angazhimit pa njohje". Beogradi nuk e njeht pavarësinë e Kosovës, por është angazhuar në dialogun e drejtpërdrejt me qeverinë e cila operon me strategjinë e "angazhimit pa njohje". Strategjia e njëjtë mund të aplikohet edhe me partitë parlamentare serbe në Kosovë.
2. **Beogradi duhet të përfshijë të gjithë përfaqësuesit e zgjedhur serb në Kosovë, në bërjen e politikave rreth Kosovës dhe në dialogun me Prishtinën.** Politikat e Beogradit për Kosovën duhet të definohet qartazi, të jenë pragmatike dhe fleksibile, si dhe të marrin parasysh kontributin rreth politikave nga të gjithë përfaqësuesit e zgjedhur serbë në Kosovë, pavarësisht përkatësisë së tyre partiake apo institucionale. Ata duhet të jenë pjesë e bërjes së politikave dhe faktor kyç në procesin e implementimit të politikave. Kjo mund të arrihet me formimin e një trupi këshillues, përfshirë zyrtarë të qeverisë dhe presidencës së Serbisë, politikanë të zgjedhur nga të gjitha partitë politike që përfaqësojnë serbët e Kosovës dhe anëtarët e shoqërisë civile të serbëve të Kosovës.
3. **Beogradi duhet ta rrisë transparencën dhe efikasitetin e fondeve të tij dedikuar Kosovës.** Beogradi duhet të jetë më transparent, efikas, dhe llogaridhënës me menaxhimin e fondeve të Serbisë dedikuar serbëve të Kosovës. Një pjesë më e madhe e fondeve duhet të ndahen për edukim, shëndetësi dhe zhvillim ekonomik. Beogradi gjithashtu duhet ta rregullojë sistemin e vet të kontributeve shoqërore të aplikuar në Kosovë. Duhet ta bëjë diversifikimin e këtyre burimeve me qëllim të rritjes së aktivitetit ekonomik në pjesë e banuara me serbë, me qëllim të ngritjes së vendeve të punës në sektorin privat. Edhe Beogradi e edhe serbët pjesëmarrës në institucionet e Kosovës duhet të krijojnë një regjistër të punëve të kërkuara më së shumti për të pasë zhvillim të mëtejshëm të ekonomisë dhe shoqërisë përbrenda komunitetit serb në Kosovë. Ky regjistër duhet të përdoret për ta drejtuar më mirë shkollimin dhe procesin e rikualifikimit të punëtorëve.
4. **Beogradi duhet të vazhdojë asistencën e tanishme sociale për serbët në Kosovë.** Derisa të vendoset një bazë ekonomike, pagesat sociale të qeverisë së Serbisë për serbët në Kosovë duhet të vazhdojnë. Ato janë qenësore për

ekzistencën e tyre. Në ndërkohë, serbët së bashku me qeveritë e Serbisë e Kosovës duhet t'i përkrahin iniciativat që promovojnë aktivitet ekonomik.

5. **Beogradi dhe institucionet lokale në komunat me shumicë serbe në Kosovë duhet të vendosin bashkëpunimin.** Beogradi duhet ta vendosë komunikimin dhe bashkëpunimin me autoritetet komunale të komunave me shumicë serbe në Kosovë. Tashmë që Beogradi ka filluar dialogun me autoritetet e Kosovës, injorimi i autoriteteve lokale të serbë të Kosovës është joefikas. Ky bashkëpunim do të mund të fillonte me bashkëfinancim të projekteve infrastrukturore në komuna. Ai poashtu do të prodhojë një përdorim më racional të burimeve financiare të cilat Beogradi aktualisht i shpenzon në serbët e Kosovës, si dhe përdorim më të mençur të resurseve të kufizuara në mesin e serbëve të Kosovës.
6. **Beogradi duhet t'i normalizojë marrëdhëniet me Prishtinën.** Beogradi duhet të luajë një rol konstruktiv në angazhimin e tij me Prishtinën dhe t'i normalizojë marrëdhëniet. Marrëdhëniet e mira mes Beogradit e Prishtinës do të pasqyrohen në marrëdhëniet e përmirësuara mes serbëve të Kosovës dhe shqiptarëve të Kosovës. Një normalizim i vërtetë i marrëdhënieve mes Prishtinës e Beogradit duhet të përkthehet në përmirësime reale në jetërat e të gjithëve që jetojnë në Kosovë.

PARTICIPANTS | UČESNICI | PJESËMARRËSIT**

Saša Đokić

Serb Democratic Party
of Kosovo and Metohija
Srpska demokratska stranka
Kosova i Metohije
Partia Demokratike Serbe
e Kosovës dhe Metohisë

Marija Gavrić

NGO "Mother of Nine Jugovics"
NVO "Majka devet Jugovića"
OJQ "Nëna e Nëntë Jugoviqëve"

Oliver Ivanović

Civic Initiative "Serbia, Democracy, Justice"
Građanska inicijativa
"Srbija, Demokracija, Pravda"
Inicijativa qytetare
"Serbia, Demokracia, Drejtësia"

Dušan Janjić

Forum for Ethnic Relations
Forum za etničke odnose
Forumi për Marrëdhënie Etnike

Dalibor Jevtić

Independent Liberal Party
Samostalna liberalna stranka
Partia e Pavarur Liberale

Ljiljana Kenić

United Serb List
Jedinstvena srpska lista
Lista e Bashkuar Serbe

Dragiša Krstović

Liberal Democratic Party
Liberalno-demokratska partija
Partia Liberal Demokratike

Petar Miletić

Independent Liberal Party
Samostalna liberalna stranka
Partia e Pavarur Liberale

Jelena Milić

Center for Euro-Atlantic Studies
Centar za evroatlantske studije
Qendra për studime Euro-Atlantike

Smiljana Milisavljević

Democratic Party
Demokratska stranka
Partia Demokratike

Smiljka Milisavljević

University in Mitrovica
Univerzitet u Mitrovici
Universiteti në Mitrovicë

Ivana Milosavljević

UNICEF

Dragan Nikolić

United Regions of Serbia
Udruženi regioni Srbije
Rajonet e Bashkuara të Serbisë

Randel Nojkić

Serbian Renewal Movement
Srpski pokret obnove
Lëvizja e Ripërtirjës Serbe

Veljko Odalović

Socialist Party of Serbia
Socijalistička partija Srbije
Partia Socialiste e Serbisë

** These participants took part in one or more meetings of the project. They participated in their personal capacities. Their institutional affiliations are given here for identification purposes only. This list does not imply full endorsement of all or any individual recommendation by every participant. Recommendations were not based on consensus but on broad agreement of the participants in the discussions, thus not every recommendation can be directly tied to every participant.

Ovi učesnici su učestvovali na jednom ili više susreta tokom projekta. Učestvovali su u svojem ličnom kapacitetu. Institucionalna pripadnost je data isključivo zbog lakše identifikacije. Ova lista ne sugerise da svi učesnici stoje, odnosno u potpunosti podržavaju, iza svih ili svake pojedinačne preporuke. Preporuke se ne zasnivaju na konsenzusu nego na širokom dogovoru učesnika u diskusiji, tako da nije moguće svaku od preporuka direktno povezati sa svakim učesnikom.

Këta pjesëmarrës kanë marrë pjesë në një apo më shumë takime të projektit. Ata kanë marrë pjesë në kapacitetet e tyre personale. Përkatesia e tyre institucionale është dhënë vetëm për arsye të identifikimit. Kjo listë nuk nënkupton mbështetje të plotë të të gjitha rekomandimeve, apo njërit prej tyre, nga secili pjesëmarrës. Rekomandimet nuk janë bazuar në konsensus, por në pajtim të gjërë mes pjesëmarrësve në diskutim, dhe së këndejmi, jo çdo rekomandim mund t'ivishet një pjesëmarrësi të caktuar.

Zoran Ostojić

Liberal Democratic Party
Liberalno-demokratska partija
Partia Liberal Demokratike

Krstimir Pantić

Serbian Progressive Party
Srpska napredna stranka
Partia Progresive Serbe

Stojanka Petković

United Regions of Serbia
Udruženi regioni Srbije
Rajonet e Bashkuara të Serbisë

Dejan Radenković

Socialist Party of Serbia
Socijalistička partija Srbije
Partia Socialiste e Serbisë

Nenad Radosavljević

Independent Network of Serb TV Stations
Nezavisna mreža srpskih TV stanica
Rrjeti i pavarrur i TV stacioneve serbe

Živojin Rakočević

Glas Juga

Anamari Repić

Radio Television of Kosovo
Radiotelevizija Kosova
Radiotelevizioni i Kosovës

Vesimir Savić

United Serb List
Jedinstvena srpska lista
Lista e Bashkuar Serbe

Predrag Simić

University of Belgrade
Univerzitet u Beogradu
Universiteti i Beogradit

Sanja Sovrlić

Independent Network of Serb TV Stations
Nezavisna mreža srpskih TV stanica
Rrjeti i pavarrur i TV stacioneve serbe

Aleksandar Stojanović

Center for the Development
of Local Communities
Centar za razvoj lokalnih sredina
Qendra për Zhvillimin e
Komuniteteve Lokale

Momčilo Trajković

Serbian Resistance Movement
Srpski pokret otpora
Lëvizja e Rezistencës Serbe

Rada Trajković

United Serb List
Jedinstvena srpska lista
Lista e Bashkuar Serbe

Jelena Trivan

Democratic Party
Demokratska stranka
Partia Demokratike

Danijela Vujičić

United Regions of Serbia
Udruženi regioni Srbije
Rajonet e Bashkuara të Serbisë

CIG

Council
for Inclusive
Governance

Council for Inclusive Governance

BOARD

Steven L. Burg (Chairman)

Brandeis University

Gordon N. Bardos

Association for the Study of Nationalities

Michael W. Elf

Macmillan Publishers

Alex N. Grigorev

Council for Inclusive Governance, Arcadia University

STAFF

Alex N. Grigorev, President

Shpetim Gashi, Vice President

Robert K. Aitkens, Accountant

Arber Kuci, Associate

Igor Novakovic, Associate

Marija Govedarica, Associate

CIG

Council
for Inclusive
Governance

The Council for Inclusive Governance (CIG) is an international nonprofit, nonpartisan, and non-governmental institution that promotes inclusive and responsive governance. It facilitates constructive dialogue as a means of fostering interparty cooperation, interethnic accord, and interstate collaboration, and carries out analyses of contemporary policy issues. The goal of CIG activities is to build confidence in democratic institutions of governance and contribute to the cohesiveness of political systems and societies.

CIG is supported by the Swiss Federal Department of Foreign Affairs, the British Foreign and Commonwealth Office, the Foundation for an Open Society, the Balkan Trust for Democracy of the German Marshall Fund of the United States and private contributions.

CIG activities include:

- Conducting innovative and transparent policy dialogues for major stakeholders;
- Facilitating interstate cooperation through international dialogues and exchange of experience;
- Promoting cooperation and consensus on national issues through dialogues between government and opposition;
- Supporting multiethnic states and strengthening common democratic institutions by facilitating consensus-building on issues that divide ethnic communities;
- Fostering trust and inclusive approaches in decision making;
- Providing informed advice and policy analysis;
- Publishing analytical reports and policy papers to advance public understanding of inclusive governance.

Council for Inclusive Governance

cig@cigonline.net

Online at
cigonline.net

Project supported by

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Federal Department of Foreign Affairs FDFA